Giriş

İstanbul'un meşhur yokuşları vardır: Şişhane Yokuşu, Kumbaracı Yokuşu, Eşekçatlatan, Devebağırtan... her türlüsü. Kimi dikliği, kimi uzunluğu, kimi tatlılığı ile anılır. Babıâli Yokuşu'na gelince, insanı ne çıkarken ne inerken yormaz ama oranın insanları boğuşa boğuşa, didine didine ekmek paralarını çıkarırlar. Yokuşa ayağınızı bastınız mı, altınızdaki karpuz kabuğuna dikkat etmezseniz kaydığınız gündür. Burası öyle bir yokuştur ki kimler inmiş kimler çıkmıştır. Ne Eşekkanırtan Yokuşu ne de Kumbaracı Yokuşu, bu yokuş kadar zalim değildir.

Küçük muhbirinden büyük muhabir, büyük muharririnden kalpazan, başmuharririnden hain, musahhihinden vatanperver, dâhi şairinden lafazan, üç mısrai binlerce beyte bedel insan burada yetişmiştir.

– Sait Faik Abasıyanık,
Hikayecinin Kaderi

19. yüzyılın ortalarında siyaset literatürüne "dördüncü güç" (*forth estate*) diye yeni bir terim girdi.[1] Bu terim günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Terimin etimolojik geçmişine bakılırsa, 18. yüzyılın başlarında terimi ilk kez kara kalabalıklar (*mob*) için kullanan ünlü *Tom Jones* romanının yazarı Henry Fielding (1707-1754) oldu. Ona göre siyaset yazarları toplumda üç güç görüyorlardı: Kral, Lordlar ve Avam. Oysa toplumda çok büyük ve güçlü dördüncü bir güç daha vardı: Kalabalıklar yani proletarya. Daha sonra 18. yüzyılın ortalarında siyaset kuramcısı, yazar ve Avam Kamarası üyesi Edmund Burke (1729-1797) bu terimi basınla özdeşleştirdi. Ona göre Parlamento'da üç güç vardı: Kilise, Lordlar ve Avam. Ama basın locasındaki dördüncü güç, bunların hepsinden daha güçlüydü. Bu klişeyi Thomas Carlyle (1795-1881) ve Thomas Babington Macaulay (1800-1859) gibi tarihçiler yaygınlaştırdılar. Ve bunu *The Times*'ın ünlü editörü John Thadeus Delane (1817-1879) basının işlevleri açısından yeniden formülleştirdi.

Buna göre, basın (gazetecilik), siyasetçiler karşısında eleştirel olmalıydı; iktidara karşı vatandaşın haklarını korumalıydı; toplumda tartışma için bir platform oluşturmalıydı.[2] Basının "dördüncü güç" olduğu görüşü 1850'lerde kabul gördü ve günümüze kadar varlığını sürdürdü. Bunun bazı nedenleri olmalıydı. Zira, siyaset-basın ilişkisinde 18. yüzyılın başlarından itibaren *partizan* bir gazetecilik anlayışı yürürlükteydi. Gerek İngiltere'de gerekse ABD'de orta sınıf gazeteciler monarşiye karşı aktif olarak mücadele ediyor, siyasetçiyi monarşiye karşı destekliyorlardı. İngiltere'de John Wilkes (1725-1797), ABD'de Thomas Paine (1737-1809) ve Benjamin Franklin (1706-1790) mo-

1 Denis McQuuail, *McQuail's Mass Communication Theory* (5. baskı), Sage Publications, Londra, 2005, s. 168-170 ve 555.

2 P. Eric Louw, "Political Media Practice: An Outline", *The Media and Political Process,* Londra, Sage Publications, 2005, s. 61.

narşiye karşı mücadele bayrağını açmışlardı. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde "dördüncü güç" ilân edilen basın, reklamcılığın muazzam bir gelişme göstermesiyle parasal güç kazanmış, siyasal partiler, gruplar karşısında ciddi bağımsızlık elde etmiş, gerçekten de kendiliğinden bir "güç" olma vehmine kapılmıştı.[3]

Geçerken belirtmek gerekir ki, bizde de 1946-1950 arasındaki "hürriyet mücadelesini" basın, Demokrat Parti'den daha iyi savundu, DP'nin iktidara gelmesinde önemli bir rol oynadı.

Bazı siyaset ve iletişim bilimciler basın siyaset ilişkisini altılı bir tipoloji içinde değerlendirme eğilimindedirler:[4] Buna göre, gazeteci siyaset ilişkisinin ilk biçimi yukarda değinilen *partizan* gazetecilikti. Yani, basın ve onun kentli, orta sınıf mensupları monarşilere karşı savaş açmışlardı. Bu, kurulu düzenin dışında, onu değiştirmeyi, dönüştürmeyi amaçlayan bir gazetecilikti. Bir başka deyişle burjuvazinin aristokrasiye baş kaldırmasıydı. Tipik örnekleri ABD ve İngiltere'de görüldü.

Tipolojide ikinci sırayı alan gazeteci-siyasetçi ilişkisi, *The Times*'ın ünlü editörü Delane'in ilkelerini ve kurallarını formülleştirdiği *dördüncü güç* gazeteciliği idi. Bu modelde gazeteci siyaset sürecinin içindedir. Haber, bilgi ve kanaat üreterek siyaset sürecine katılır. Ancak bunu yaparken siyasal iktidara karşı eleştirel olacak, halkın çıkarlarını koruyacak, kapalı kapılar ardında olanlar da dahil halkın haber alma hakkını savunacak ve sağlayacak, siyasi iktidarın gücünü istismar etmesini önlemeye çalışacak, alt sınıfların devrimci özlemlerini kontrol etmeye çalışacak; yani toplumdaki sorunlar karşısında aynen bir "bekçi köpeği" (*watch-dog)* gibi havlayacaktı. Bu bekçi köpeği nazariyesi dördüncü güç nazariyesi ile eklemlendi, bir anlamda onu açtı ve geliştirdi. Buna göre basın, çoğunluğu, toplumdaki az sayıdaki güçlülere, tiranlara karşı korumalıydı. Yalnızca hükümeti değil, büyük kurumları da denetlemeliydi. "Araştırmacı gazetecilik" yapmalıydı. Nesnel, yansız, olgusal ve eleştirel olmalıydı. Kamu görevlilerinin beyanlarını denetlemeli, sorgulamalı ve onları sıkıştırmalıydı. Halkın normal olarak katılamayacağı toplantılardan bilgi aktarmalıydı. Hiçbir olayın peşini bırakmamalıydı. Bir bekçi köpeği gibi sorunlar karşısında halkı uyarmak için havlamalıydı. Kuşkusuz bu tür gazeteciliğin işe yaradığı zamanlar ve yerler olmadı değil. 1974 yılında Watergate Skandalı nedeniyle Richard Nixon'un Başkanlıktan düşürülmesi hatırlanmalıdır.

20. yüzyılın başlarında, ABD'de geliştirilen üçüncü model, başka tür bir gazeteciliğe işaret ediyordu. "Sarı gazetecilik" (*yellow journalism*) ya da "kirli çamaşırları teşhir" (*muck raking*) gazeteciliği diye adlandırılan bu tür, sansasyon yoluyla okuyucu sayısını artırmaya yönelik bir gazetecilikti. Zengin ve ünlülerin hayatı; her türden çatışma ve savaş; acı, ıstırap veren olaylar; cinsellik bu türün ana malzemesi oldu. Spektaküler, merak uyandıran, iç gıcıklayıcı, tahrik edici bir gazetecilik anlayışı egemendi artık. Türün en ünlü temsilcileri ABD'de, şimdilerde adına ödüller düzenlenen, Joseph Pulitzer (1847-1911) ve Orson Welles'in ünlü filmi *Yurttaş Cane*'e (*Citizen Cane*) konu olan Randolph Hearst (1863-1951); İngiltere'de ise ünlü gazete Baronları, Northcliffe

---

3 James Curan, Jean Seaton, *Power Without Responsibility, The Press and Broatcasting in Britain* (4. baskı), Routledge, Londra, 1992, s. 7-8.

4 Louw, "Political Media Practice: An Outline", s. 62-66. Aşağıda özetlenen model ya da nazariyeler bu çalışmadan aktarılmıştır.

Vikont'u, A . C. W. Harmsworth (1865-1922)[5] ve Beaverbrook Birinci Baronu, William Maxwell Aitken (1879-1964)[6] oldu.

Bu arada, 1930-1960 yıllarındaki Amerikan gazeteciliğini nitelemek için, bekçi köpeği gazeteciliğine nazire olmak üzere "kucak köpeği" (*lap dog*) gazeteciliği olarak adlandırılan bir başka tür daha gelişmişti. Bu bir anlamda bekçi köpeği gazeteciliğinin alternatifiydi, yani tasfiyesiydi. Gazetecinin siyasetçi ile çatışmasını değil, işbirliği yapması ilkesini savunuyordu. İngiltere'de Kral VIII. Edward'ın Madam Simpson'la ilişkisini, ABD'de Franklin D. Roosevelt'in hastalığını ve diğer gaflarını, daha sonraları Dwigt D. Eisenhower'ın ve J. F. Kennedy'nin kirli çamaşırlarını ifşa etmeyen bir "centilmenlik anlaşması" çerçevesinde faaliyet gösteren gazetecilik işte böyle bir gazetecilikti. Bu "kucak köpeği" gazeteciliğinin en korkunç sonucu, 1950'lerde ABD'de Senatör Joseph McCarty'nin komünistlere karşı başlattığı siyasi cadı avındaki rolünde görüldü.

Kucak köpeği gazeteciliğinin bir alt türü de Üçüncü Dünya ülkeleri için geliştirildi ve adına da "güneş ışığı" (*sunshine*) gazeteciliği dendi. 1970 ve 1980'lerin Yeni Dünya Enformasyon Düzeni (NWIO) kuramcılarının görüşüne göre, Üçüncü Dünya Ülkeleri yönetimleri çok ciddi sorunlarla karşı karşıyaydılar, dolayısıyla basının olumsuz/eleştirel bir tavır takınması bu yönetimleri istikrarsızlaştırabilirdi. Bunun yerine basın hükümetle aktif işbirliği içinde olmalı, bir tür "gelişmeden yana gazetecilik" yapmalıydı.

Üçüncü Dünya'da bunlar olurken gelişmiş ülkelerde de "eleştirel/muhalif bekçi köpeği" *(adversarial watchdogism*) diye nitelen model, dördüncü güç modeli ya da teorisinin sulandırılmış halinden başka bir şey değildi. Siyasetin kendisinden çok siyasi kişiliklerle uğraşılmasını öneriyordu, zira kimlik ve kişilik haberlerini geniş kitlelere satmak, siyasal sorunları satmaktan daha kolaydı.

1970'lerin ortasında daha ziyade ABD ve Batı dünyasında "kirli çamaşırları teşhir gazeteciliği ile, eleştirel bekçi köpeği modellerinin evliliğinden doğan "hurdalık" (*junkyard*) gazeteciliği modeli de geliştirildi ki buna göre, özel hayatın her yanı katı, saldırgan ve müdahaleci bir biçimde irdelenmeli, gazeteciliğin ana malzemesi olmalıydı. Bu model ya da tarz, siyasal sorunların tartışılmasına değil, geniş kitleleri avlamak peşinde olan ticari gazeteciliğin taleplerine uygun, çatışma, acı, cinsellikle ilgili haberlere ağırlık veren sansasyonel bir gazetecilikti. Bu tür gazetecilik politika üretmek anlamında siyaset süreciyle ilgilenmiyor, bir tür, röntgencilikle (*voyeuristic*), öykülerle ilgileniyordu. Bu türün en parlak ! örneği, ABD Başkanı Bill Clinton'ın Monica Lewinsky olayında[7] yaşandı. Amerikan kamuoyu "hurdalık gazeteciliğini" o denli içselleştirmişti ki, Amerikan basınının "kirli çamaşırları teşhir" gayreti Clinton'ın siyasi hayatını etkilemedi.

Görüldüğü gibi, bu model ya da yaklaşımların ortak bir özelliği var. Basını (medyayı) bağımsız bir değişken, kendiliğinden bir güç, sınıfsal temeli ya da tabanı olmayan bir olgu olarak alması.

---

5 A. C. W. Harmsworth'un gazetecilik hayatı hakkında bkz. *Tom Clarke, My Northcliffe Diary,* Victor Gollancz Limited, Londra, 1931.

6 William Maxwell Aitken hakkında tarihçi Taylor'un kitabı epeyce öğreticidir: A.J.P. Taylor, *Beaverbrook,* Penguin Books, Middlesex, 1974.

7 Olay, Clinton ile Beyaz Saray sekreteri Monica Lewinsky arasında *Oval Office*'te yaşanan seks skandalıydı.

Şimdi şu sorunun sorulması gereklidir: Basın gerçekten de bir dördüncü güç, ya da tek başına bir güç müdür? Öyle olmadığı anlaşılıyor. Basın (medya) toplumdaki daha temel güçlerin, yani toplumsal sınıfların (grupların) birbiriyle mücadelesinde kullandıkları bir araçtır. Basının gücü marjinaldir. Kendiliğinden bir güç değildir. Üstelik bu araçsal gücü de o toplumun, siyasal, kültürel ve demokratik yapısına sıkı sıkıya bağlıdır. Pek çok düşünür, yazar ve siyasetçi aslında bunu vurgulamışlardır. Yüzyılın başında Vladimir İlyiç Lenin, "gazete yalnızca kolektif bir propagandacı ya da ajitatör değil, fakat aynı zamanda kitlelerin kolektif örgütleyicisi olmalıdır" derken bu yapıya işaret ediyordu. Daha sonra basını (medyayı) kültürel ve ideolojik aygıtlar olarak gören teori ya da yaklaşımlar geliştirildi. Antonio Gramsci'den başlayarak Walter Benjamin, Theodor W. Adorno, Jürgen Habermas gibi Frankfurt Okulu'nun düşünürleri ve Louis Althusser, bir anlamda,"dördüncü güç" teorisinin geçersizliğini kanıtladılar. Farklı vurguları öne çıkaran bu yaklaşımların bir ortak noktası varsa, o da basının ve diğer kitle iletişim araçların sınıfsal bir niteliği olduğuydu.[8]

Biz de basının sınıfsal özünü dikkate alan bir yaklaşımla siyaset-basın ilişkisini izlemeye çalışacağız. Davranışı etkilemek için ödül ve ceza kullanılmasını ifade eden bir deyim olan, ve İngiliz *The Economist* dergisi tarafından ilk kez, 11 Aralık 1948 baskısında kullanılan *havuç ve sopa* yöntemini, arka planda sınıfsal bir öz olduğunu unutmadan, 1918-1922 yıllarının Türkiye basınında izlemeye çalışacağız. "Havuç", siyasi iktidarların basına sağladıkları kolaylıklar, ödül ve avantalar, destek ve yardımlar, kayırma ve arka çıkmalar şeklinde genel olarak ifade edilebileceği gibi, bina ve arazi tahsisleri, hazine yardımları, makine ve teçhizat ve kâğıt alımlarında ithalat kolaylıkları ya da özel indirimler ve gümrük tarifelerinde sağlanan fırsatlar, resmî ilânlar, THY ve TCDD'de ucuz taşıma, PTT'de ucuz haberleşme olanakları gibi daha somut şekiller alabilir. İncelenen dönemde bunların izini sürmeye çalışacağız. Bizim basın tarihimizde daha sık ve daha kolay başvurulan "sopa" ise, genel olarak kısıtlama, sansür, yasaklama, cebir ve zor, her türden kısıtlayıcı yasal düzenleme, öldürme de dahil her türlü yasa dışı önlem olarak ifade edilebilir. Daha somut olarak bunlar, yasaklayıcı mevzuat (matbuata ilişkin kanun, kararname, yönetmelik ve direktifler); Takrir-i Sükûn Kanunu gibi yasaklayıcı kanunlar, Türk Basın Birliği, Matbuat Umum Müdürlüğü gibi örgütlenmeler ve sıkıyönetimlerdir. Gerek havuç, gerekse sopanın ne zaman, ne ölçüde, hangi etkinlikle ve nasıl kullanılacağını belirleyecek olan unsurlar arasında, basının yapısı, ülkedeki kültür ve demokrasi ortamı ve kuşkusuz siyasi yapı ve işleyişi önemlidir.

Çokça ödül ve biraz sopadan oluşan, gazetecileri siyasi erkin içine dahil ederek, ehlileştirmeye yönelik ve erken Cumhuriyet döneminde etkin bir şekilde kullanıldığı görülen *cooptation* (kendi safına geçirme) yönteminin, incelediğimiz dönemde nasıl işlediğine de bakmaya çalışacağız.

İncelediğimiz dönemde (1918-1922), Mondros Mütarekesi ile çizilen Türkiye coğrafyasında, bir tek sayı yayınlanmış ve kapanmış da ol-

8 Anılan kişi ve yaklaşımlar hakkında topluca bilgi edinilebilecek Türkçe bir kaynak için bkz. Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

sa, toplam 764 süreli yayın çıkmış görünmektedir. Bunların 539'u (% 71) Türkçe ya da Türkçenin yanısıra bir (ya da birden çok) yabancı dilde; 225'i (% 29) Türkçe dışı dillerde yayınlanmıştır. Çalışmamızın konusu Türkçe süreli yayınlar olduğu için bunların sayısal dökümünü izleyen sayfalara bırakarak şimdi yalnızca Türkçe dışı süreli yayınlar hakkında bazı sayısal bilgiler aktarabiliriz. İncelenen dönemde toplam 117 Ermenice ya da Ermeni harfleriyle Türkçe; 51 Fransızca; 40 Rumca; 11 Ladino ve 6 adet de diğer dillerde süreli yayın vardır.

Ermenice süreli yayınların, 13'ü İstanbul'da 5'i taşrada olmak üzere 18'i 1918 öncesinden devreden süreli yayınlardır. 1918 yılında 12'si İstanbul'da 1'i taşrada olmak üzere 13 Ermenice yeni süreli yayın devreye girmiştir. 1919 yılında 27'si İstanbul'da, 17'si taşrada olmak üzere 44 Ermenice yeni süreli yayın yayınlanmıştır. Burada dikkat çeken nokta, 1919 yılında Türkçe süreli yayınlarda olduğu gibi Ermenice süreli yayınlarda da önemlice bir artışa tanık olunmasıdır. 1920-1922 yıllarında, 24'ü İstanbul, 18'i taşrada olmak üzere Ermenice toplam 42 yeni süreli yayın yayınlandığı görülmektedir ki, bunun yıllara göre dağılımı 1920'de 22; 1921'de 11 ve 1922'de 9 şeklinde bir azalış ortaya koymaktadır. Dönemin bütününde İstanbul dışında yayınlanan süreli yayınların Adana, Adapazarı, Antep, Dersim, Dörtyol, İzmir, Kars, Maraş, Tarsus ve Trabzon'da yayınlanmış olduklarını görüyoruz.

Ermeniceden sonra yabancı dilde en fazla süreli yayın Fransızcadadır. Fransızca süreli yayınların toplamı, 42'si İstanbul, 9'u taşrada olmak üzere 51'dir. Bunların yıllara göre dağılımı ise, 9'u 1918 öncesinden kalan; 19'u 1918; 10'u 1919; 6'sı 1920; 5'i 1921 ve 2'si de 1922 yılında yayınlanan gazete ve dergilerdir. Fransızca süreli yayınların gerek İstanbul'da, gerekse taşrada en çok (15+4) 1918 yılında yayınlanmış olması dikkat çekmektedir. İstanbul dışındaki Fransızca süreli yayınların 5'i İzmir, diğerleri Adana, Ankara, Edirne ve Mersin'dedir.

Rumca (Yunanca) süreli yayınların toplam sayısı 40; İstanbul ve taşraya göre dağılımı ise 7'ye 33 taşra lehindedir. Bunun nedeni Yunan işgali sırasında taşrada ve cephede yayınlanmış olan süreli yayınlardır. En çok Yunanca süreli yayın 1918 ve 1920 yılllarında yayınlanmış gö-

TABLO 1
1918 -1922 Yıllarında Türkiye Coğrafyasında Türkçe Dışı Dillerdeki Süreli Yayınlar

	Ermenice		Fransızca		Rumca		Ladino		Diğer diller		
Yıllar	İstanbul	Taşra	İstanbul	Taşra	İstanbul	Taşra	İstanbul	Taşra	İstanbul	Taşra	Toplam
1918 öncesi	13	5	8	1	3	7	5	4	4	–	50
1918	12	1	15	4	1	10	–	–	–	–	43
1919	27	17	8	2	–	5	–	1	–	1	61
1920	9	13	5	1	2	6	–	–	–	–	36
1921	7	4	4	1	1	5	–	1	–	–	23
1922	8	1	2	–	–	–	–	–	1	–	12
Toplam	76	41	42	9	7	33	5	6	5	1	225

Kaynak: Ek-1'deki Envanterin verilerine dayanarak düzenlenmiştir.

rünmektedir. İzmir (20) ve cephe (6) dışında en çok Yunanca gazete ve dergi yayınlanan yerler Trabzon (4), Bursa, Mudanya ve Samsun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ladino ya da Yahudi İspanyolcasıyla yayınlanan süreli yayınların sayısı 11'dir ve bunların önemlice bir bölümü 1918 öncesinden devreden süreli yayınlardır ve 9 süreli yayının 5'i İstanbul'da diğerleri İzmir (4) ve Edirne'dedir. 1918 ve 1920 yıllarında yeni gazete ya da dergi yayınlanmamış; 1919 (*Şalom*) ve 1921 yılında İzmir'de iki yeni süreli yayın devreye girmiştir.

Diğer dillerdeki süreli yayınlar, tablodan da görüldüğü gibi son derece sınırlıdır. Bu altı süreli yayının 4'ü İngilizce, 1'i İtalyanca ve 1'i de Kürtçedir.

Kuşkusuz eksik ve yanlışları barındırması muhtemel olan bu veriler bize yine de birşeyler söylemektedir. İncelediğimiz dönemde yayınlanmış olan süreli yayınların % 71'i Türkçe, % 29'u Türkçe dışı dillerdedir. Bu durum, izleyen yıllarla ve günümüzle karşılaştırıldığında çok farklı bir yapının varlığını göstermektedir. Milli Mücade'nin başladığı 1919 yılında hem Türkçe hem de Türkçe dışı dillerdeki süreli yayınların artmış; Milli Mücadele başarıya doğru ilerledikçe Türkçe dışındaki süreli yayınların ciddi olarak azalmış olması anlamlıdır.

Giriş Bölümü'nü, ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Türkçe süreli yayınların genel bir görünümünü, iki tablo halinde göstererek tamamlamak yararlı olabilir.

Ancak, daha önce bir uyarı ve saptamada bulunmalıyız. Süreli yayınların çıkış tarihlerini saptamak nispeten kolay olsa da kapanış tarihlerini belirlemek, dolayısıyla belirli bir yılda yayında olan gazete ve dergi sayısını kesin olarak bilebilmek o kadar kolay değildir. Nitekim **Tablo 2**'de görülen 539 süreli yayınından 68'inin kapanış tarihini bilmiyoruz. Kapanış tarihlerini bildiğimiz 460 süreli yayının 13'ü 1918'de; 97'si 1919'da; 58'i 1920'de; 45'i 1921'de; 69'u 1922'de; 106'sı 1923-1929 arası; 28'i 1930-1939 arası; 22'si 1940-1949 arası; 22'si 1950 ve sonrasında kapanmıştır. 11 süreli yayın ise günümüze kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

TABLO 2
1918-1922 Yıllarında Türkçe Süreli Yayınların İstanbul ve Taşradaki Dağılımı

Yıllar	İstanbul	Taşra	Toplam
1918 öncesinden kalan	88	47	**135**
1918	43	21	**64**
1919	55	55	**110**
1920	33	51	**84**
1921	24	43	**67**
1922	26	53	**79**
Toplam	269	270	539

Kaynak: Ek-2'deki envanterin verilerine dayanılarak düzenlenmiştir.

Kapanış tarihini bilmediğimiz süreli yayınların 24'ü İstanbul'da 44'ü taşradadır. İstanbul'daki kapanış tarihlerini saptayabildiğimiz 245 süreli yayının yıllara göre kapanış tarihleri ise şöyledir: 11'i 1918'de; 60'ı 1919'da; 37'si 1920'da;16'sı 1921'de; 22'si 1922'de; 54'ü 1923-1929 arası; 13'ü 1930-1939 arası; 13'ü 1940-1949 arası; 11'i 1950 ve sonrasında kapanmış görünmektedir. 8 süreli yayın ise günümüze kadar gelmiştir.

Taşrada ise, kapanış tarihini bildiğimiz 223 süreli yayının 2'si 1918'de; 37'si 1919'da; 21'i 1920'de; 29'u 1921'de; 47'si 1922'de; 52'si 1923-1929 arası; 15'i 1930-1939 arası; 9'u 1940-1949 arası; 11'i 1950 ve sonrasında kapanmıştır. 3 süreli yayın ise günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

TABLO 3
1918-1922 Yıllarında İstanbul ve Taşra'da Süreli Yayınların Türlere Göre Dağılımı

	İstanbul					Taşra					
Yıllar	**Gazete**	**Dergi**	**Yıllık**	**Ansiklo..**	**Bülten**	**Gazete**	**Dergi**	**Yıllık**	**Ansiklo..**	**Bülten**	**Toplam**
1918 öncesinden kalan	24	54	9	1	–	42	4	–	–	1	135
1918	21	22	–	–	–	15	5	1	–	–	64
1919	23	32	–	–	–	39	16	–	–	–	110
1920	10	19	3	–	1	36	14	1	–	–	84
1921	8	16	–	–	–	31	11	–	–	1	67
1922	9	15	1	–	1	26	26	–	–	1	79
Toplam	95	158	13	1	2	189	76	2	–	3	539

Kaynak: Ek-2'deki envanterin verilerine dayanılarak düzenlenmiştir.

Bu manzara incelenen dönemdeki süreli yayınların ne kadar kısa ömürlü olduğunu gösteriyor. Nitekim kapanış tarihini bildiğimiz 471 süreli yayının ancak 72'si 1950'li yıllara kadar hayatını sürdürebilmiş, yalnızca 11'i günümüze ulaşabilmiştir; diğerleri ise 1920'lerin sonunda yayın hayatından çekilmiştir.

İncelediğimiz dönemin Türkçe "matbuatı", bizim yapmış olabileceğimiz hata ve noksanlarla, esas itibariyle böyle bir yapı ortaya koymaktadır. Şimdi bu yapıya biraz daha ayrıntılı ve açıklayıcı olmaya çalışarak bakabiliriz.

Zor Yıllar
1920 - 1921 - 1922

"Ateşi ve ihaneti gördük
ve yanan gözlerimizle durduk
bu dünyanın üzerinde."
NÂZIM HİKMET,
Memleketimden İnsan Manzaraları

1920-1922 yılları Türkiye'nin yakın tarihinde belirleyici yıllar oldu. İç savaş ve savaş yaşandı. Ankara'da İstanbul'u tanımayan bir yönetim kuruldu. İstilacılar püskürtüldü, saltanat lağvedilerek Osmanlı İmparatorluğu tarihe havale edildi.

Bütün bu olup bitenler süreli yayınların, özellikle gazetelerin varlığı ve gelişmesi için deyim yerindeyse verimli bir sera oluşturuyordu. Nitekim öyle de oldu. Ancak, 1919 yılında olduğu gibi, gün artık Anadolu basının günüydü. Direnişten yana ya da direnişe karşı pek çok süreli yayın, sansürle, yerel yöneticilerle, isyancılarla, çetelerle, askeri makamlarla çatışarak ya da uzlaşarak yayın hayatına atıldı. Kimisi birkaç gün, kimisi birkaç ay kimisi de birkaç yıllık ömürlerini yaşadı. Gerek direnişten ve mücadeleden yana örgütlenmeler, gerekse saltanat ve Babıâli'ye bağlı siyasal yapı ve oluşumlar kendi yayın organlarını çıkardılar. Milli Mücadele basını denince ilk akla gelen bazı gazete ve dergiler bu dönemde gün yüzüne çıktı. Yine bu dönemde Anadolu ve İstanbul'daki sol örgütlenmelere paralel olarak yeni sol yayınlar da görüldü.

1920-1922 yıllarını kapsayan üç yıla genel olarak bir göz attığımızda, İstanbul'da 27 yeni gazete, 50 yeni dergi; Anadolu'da (ve Rumeli'de) 45 kent ya da kasabada 93 yeni gazete ile 51 derginin yayın hayatına girdiğini görüyoruz. Bunların büyük bir kısmı ilk kez yayınlanıyordu. Aralarında daha önce yayınını tatil etmiş ve yeniden çıkmaya başlamış olanlar da vardı.

Bu yeni yayınlanan gazete ve dergilerin İstanbul ve taşra olarak yıllar itibariyle dökümü ise şöyle idi: **İstanbul** - 1920 yılında 10 gazete, 19 dergi; 1921 yılında 8 gazete, 16 dergi, 1922 yılında 9 gazete, 15 dergi. **Taşrada** ise durum şöyleydi: 1920 yılında 36 gazete, 14 dergi; 1921 yılında 31 gazete, 11 dergi, 1922 yılında 26 gazete, 26 dergi. (Bkz. **Tablo 3**)

Anılan dönemde (1920-1922) taşrada en çok gazete ve dergi yayınlanan yerler şunlardır:

Ankara (24), Eskişehir (14), İzmir (21), Trabzon (14) Bursa (15). Balıkesir (3), Bandırma (2) ve Samsun (3). Taşrada yayınlanan dergilerin kent ya da kasabalar itibariyle dağılımında ise Ankara (11), Trabzon (9), İzmir (8), Afyon (3), Kastamonu (3), Samsun (3) başı çekiyordu.

Bu olguyu, 28 Eylül 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin işleri görüşülürken bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa şu sözlerle ifade ediyordu:[1]

> Bir de memlekette matbuat var mıdır denilmiş. Yani memlekette matbuatın olmadığından bahsolunmuş. Filhakika Efendiler, Anadolu'da bir sene evvel, altı ay evvel, sekiz ay evvel matbuat denecek bir şeyler yoktu. Bunu cümlemiz biliriz. Fakat bugün hakikaten Anadolu'da matbuat vardır ve bu matbuat, yine Anadolu'da vukubulan mesainin neticesidir. Hemen hemen mühim bir merkezimiz yoktur ki orada bir gazete çıkmamış olsun. Demek ki Anadolu'da matbuat vardır.

Şimdi İstanbul'dan başlayarak bu süreli yayınların öne çıkanlarını izleyebiliriz.

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, s. 126-127.

Babıâli'de "Sabah" Ezanları...

Şu Babıâli Caddesi, yani gazeteciler mahallesi kadar dedikodu, mübalağa, tezvir yatağı ömrümde görmedim.

Refik Halid (Karay), *Aydede*, 22 Mayıs 1922

Ah Babıâli! Sen kimleri barındırıyorsun içinde! Altınla bakırın eşdeğer tutulduğu başka neresi var?

Nazif Kocayusufpaşaoğlu

Peyam-ı Sabah

1920 yılında İstanbul'da yayın hayatına atılan gazetelerin sayısı bir düzineyi bulmaz (11 gazete). Ama bunların içinde bir tanesi vardır ki pek ünlüdür. O kadar ki Ankara'da taklidi ! bile yayınlanmıştır. Bu gazete, Mihran (Nakkaşyan) Efendi'nin *Sabah*'ıyla, Ali Kemal'in *Peyam*'ının birleşmesinden doğan ve 1920 yılının ilk günü yayın hayatına başlayan *Peyam-ı Sabah*'tır. Ününü, biraz Ali Kemal'in kişiliğinden, daha çok Milli Mücadele'ye karşı olan amansız tutumundan almaktadır. Ali Kemal'in yönetimi ve sorumlu müdürlüğü altında 1 Ocak 1920 tarihinde yayına başlayan *Peyam-ı Sabah*, 14 Eylül 1922'de kapandı. Zira patron Mihran (Nakkaşyan) Efendi artık Ali Kemal'le devam etmek istemiyor; Hüseyin Cahit'in (Yalçın) *Sabah*'ın başına geçmesini, Mehmed Cavid Bey'in de makaleler yazmasını istiyordu. Bu hesap tutmadı, zira Malta sürgününden kurtulduktan sonra bir süre Avrupa'da dinlenen Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey kendi gazetesi *Tanin*'i yeniden yayınlamayı tercih edecekti.[2]

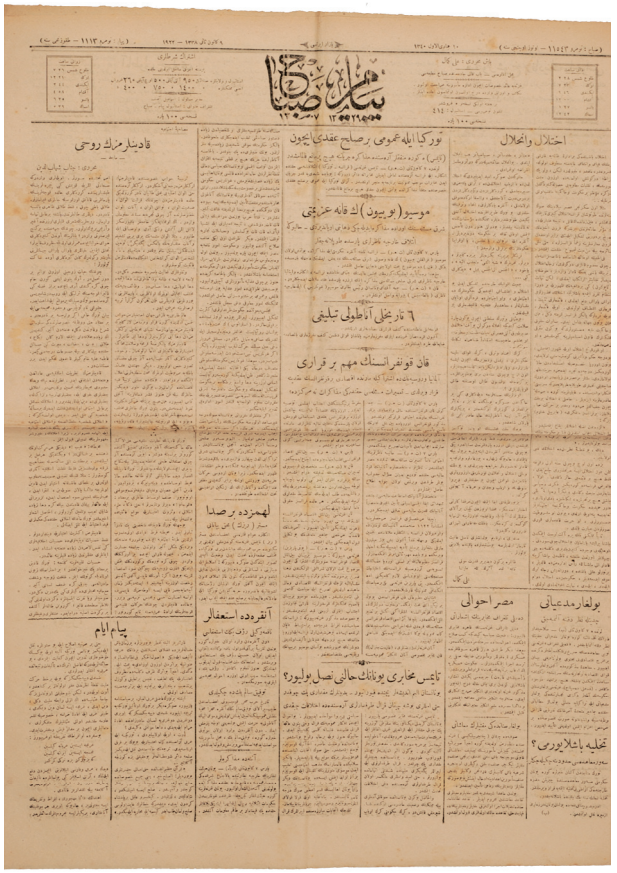

***Peyam-ı Sabah*'ın 9 Kanun-ı sâni 1338 (9 Ocak 1922) tarihli 11543. sayısı.**

Ali Kemal'in Anadolu'ya muhalefeti gerçekten de amansızdı. *Peyam-ı Sabah*'ın BMM'nin açılmasından birkaç gün önceki bir sayısında, "Kuyucu Murat Paşa, Celaliler'e nasıl muamele etmişse, Kuvayı Milliye'ye de öyle muamele edilmelidir" diye yazıyordu.[3] Ali Kemal, hakaretin dozunu giderek artıracak, 23 Nisan 1920 tarihli *Peyam-ı Sabah*'ta, "Teşkilât-ı Milliye sergerdeleri, bu mahluklar kadar başları ezil-

2 *Tanin*, 12 Aralık 1946'dan aktaran Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1996, s. 650.

3 *Peyam-ı Sabah*, 20 Nisan 1920'den aktaran, Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* 2, s. 433.

Cevat Şakir'in çizgisiyle Ali Kemal Bey "hücre-i mesaisinde".

mek ister yılanlar tasavvur edilemez. Düşmanlar onlardan bin kerre iyidir!" diye yazacaktır.[4] *Peyam-ı Sabah* yalnızca hakaret etmekle kalmıyor, "Hükümet kuvvetleri İnebolu'dan yürüyerek, Kastamonu'yu işgal etti" diye yalan haber de yazıyordu.[5] *Peyam-ı Sabah*'a göre "Büyük Millet Meclisi üyeleri figürandır, kukladır. Bunların bu milletle, Anadolu Türküyle ne irfanca, ne nesilce, ne fikirce, ne yazıca ilgileri yoktur ki, başka türlü bağları olsun. Bir ne idüğü belirsiz hizip, haricen ve dahilen dilediğini yapıyor"du.[6] Anadolu'da işler Ali Kemal Bey'in öngördüğü gibi gitmemeye başladıktan sonra da, ağız değiştirerek, "büyük devletlerle uzlaşmaya müncer olmadıkça zaferler bir neticeye delalet etmez, fikrinde yanılabiliriz. Neticede, sürülmek mi, vurulmak mı, asılmak mı ne ise cezamızı çekeriz" diyordu.[7] Ne ki, bu öngörüsü de doğru çıkmadı. İzmit'te kalabalığın önüne atılarak linç ettirildi. 1 Ocak 1920 ile 14 Ekim 1922 tarihleri arasında yayınlanan bu gazetenin başyazarının akıbeti hazin ve feci oldu. Ve bu da BMM Hükümeti'nin günah hanesine yazıldı.

Dersaadet

1920'de, İstanbul gazeteleri arasında kendini, "yevmi, bitaraf resimli gazete" olarak tanımlayan ve "bir resim bin isimden beliğdir" [anlaşılır, etkili] iddiasıyla 8 Temmuz 1920 tarihinde yayına başlayan ve 128 sayı yayınlandıktan sonra 21 Kasım 1920'de kapanan *Dersaadet* gazetesinin sahib-i imtiyazı ve sorumlu müdürü Sedat Simavi Bey'di; gazeteye Mehmet Fuat (Köprülü) "edebiyat musahabeleri"; Ahmet Refik (Altınay) tarih makaleleri; A. Fenni "ilim ve fen musahabesi"; Reşad Nuri (Güntekin) "temaşa" makalesi; Celile Hanım, "ilm-i nisvan" ve Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) "hasbihal" yazılarıyla ve Fazıl Ahmet (Aykaç), Ercüment Ekrem (Talu) beyler ve Emine Semiye (Önasya) Hanım da yazı ve tefrikalarla katkıda bulunmuştur.[8] *Dersaadet* gazetesi Sedat Sima-

***Dersaadet* gazetesinin 4 Teşrin-i sâni 1336 (4 Kasım 1920) tarihli 112. sayısı.**

4 Aktaran Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü 3*, s. 11.
5 30 Nisan 1920 tarihli *Peyam-ı Sabah*'tan aktaran, Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü 3*, s. 24.
6 Aktaran Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü 3*, s. 191.
7 6 Eylül 1922 tarihli *Peyam-ı Sabah'tan* aktaran, Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, s. 638.
8 "Dersaadet", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. II, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 253.

vi'nin *Hürriyet*'e (1 Mayıs 1948) giden yolda ilk gazete deneyimidir. Daha sonra kısa sürelerle *Pâyitaht* (1921), *Resimli Gazete* (1923-1929), *Meraklı Gazete* (1926), *Bravo* (1930) gibi gazete deneyimlerinden geçerek nihayet *Hürriyet*'e ulaşacaktır.

Alay

Kurucuları Ercüment Ekrem (Talu) ve Enis Avni (Aka Gündüz) beyler olan mizahi *Alay* gazetesi Enis Avni Bey'in yönetimi ve sorumlu müdürlüğü altındaydı. Haftalık bir gazete olarak 10 Ocak - 27 Mart 1920 tarihleri arasında İstanbul'da 12 sayı yayınlanmış,[9] daha sonra Enis Avni ekibi Ankara'ya geçince *Anadolu'da Peyam-ı Sabah*'ı bir süre yayınladıktan sonra *Alay*'ı yeniden çok kısa bir süre için devreye sokmuşlar (Nisan 1922); daha sonra *Anadolu'da Peyam-ı Sabah*'ı yayınlamaya devam etmişlerdir. Yazı ve yayın yöneticiliğini Lazistan Mebusu Doktor Abidin (Atak) ile Ercüment Ekrem'in (Talu) yapığı gazetenin başlıca yazarları (Ali Kemal imzasıyla) Enis Avni ve Ekrem Hidayet (Reel) beylerdir.[10]

İstanbul'da bunların dışında 1920 yılında yayına giren gazeteler arasında, tek sayılık ömrü olan (ya da bir tek sayısı bilinen) *Müstecirin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin yayın organı *Müstecir, İlan Gazetesi, Yeni Ziraat Gazetesi, İstanbul Ticaret Rehberi*'nin adı zikredilebilir.

İstanbul'da 1921 yılında yayına başlayan gazetelerin sayısı da bir düzineyi bulmaz. Bunlar ömrü 1 günü geçmeyen *Tatlı Sert* ve *Haftalık Gül Bahçesi* gibi mizah gazeteleri; *Âyine, Eğlence, Güleryüz* gibi daha uzun ömürlü mizah gazeteleri; Sedat Simavi'nin *Pâyitaht*'ı ve *Vahdet*'tir. *Pâyitaht*'ın ömrü bir yıldan, *Vahdet*'in ömrü ise iki aydan azdır. Ancak içlerinde bir tanesi, Rauf Ahmet'in (Hotinli) *Yeni Şark*'ı görece uzun ömürlü olmuş

آلای

۱۳۳۶ - ۱۹۲۰

مؤسسلری : اوجمه اکرم (اولیای جمیه) انیس عونی (آقا گوندوز)

آلای اشتراك شرائطی :

یوجلیق عالمنده

یکی نامزدلر

Ercüment Ekrem Bey ile Aka Gündüz'ün çıkardığı haftalık *Alay* gazetesinin 10 Ocak 1920 tarihli ilk sayısı.

Ercüment Ekrem Talu

---

9 Aka Gündüz bu gazetede "Sirkenkebin" takma adıyla Damat Ferit'i, Hürriyet ve İtilafçıları alaya alan yazılar yayınlamıştır. Bkz. Saraçoğlu, *Mütareke Yıllarında İstanbul*, s. 185.

10 Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları...*, C. I, s. 122. Ayrıca bkz., "Alay", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 102.

ve Milli Mücadele'yi desteklemiştir. 1921 yılında İstanbul'un işi mizaha vurduğunu düşünmemek gerekir. Bu süreli yayınlar hakkında, zaten çok sınırlı olan bilgileri aktaralım.

***Yeni Şark* gazetesinin 269 no.'lu nüshası.**

Yeni Şark

Rauf Ahmet'in (Hotinli) imtiyaz sahipliği altında, Cevat Gültekin, Enis Tahsin (Til), Halil Lütfi'nin (Dördüncü) yayın ve yazı işlerinden sorumlu olduğu bu günlük gazete 3 Ekim 1921 ile 6 Şubat 1923 tarihleri arasında toplam 486 sayı yayınlandı. Başyazarı Rauf Ahmet'ti (Hotinli); yazarları arasında İsmail Müştak (Mayakon), Ahmet Rasim, Cevat Gültekin ve Enis Tahsin (Til) yer alıyordu.[11]

Tatlı Sert

Bu "hakikatten ayrılmaz", resimli, haftalık, "müstakil mizah gazetesi"nin imtiyaz sahibi Sait Ali, sorumlu müdürü Ali Nejad beylerdir. 25 Temmuz 1921'de yayınlanmıştır. Yalnızca Hakkı Tarık Us koleksiyonunda tek sayısı bulunmaktadır.[12]

Haftalık Gül Bahçesi

11 Kasım 1921'de haftalık olarak yayınlanmıştır. Tek sayısı Milli Kütüphane'dedir.[13]

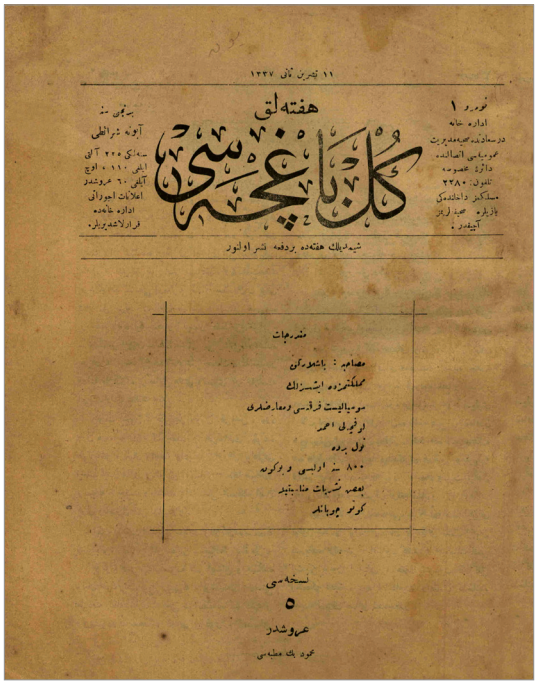

11 Teşrin-i sâni 1337 (1 Kasım 1921) tarihinde bir sayı yayınlanmış *Haftalık Gül Bahçesi*.

11 Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları*, C. II, s. 947-948.
12 Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları*, C. II, s. 818; *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu, Süreli Yayınlar*, s. 371.
13 Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları...*, C. I, s. 338.

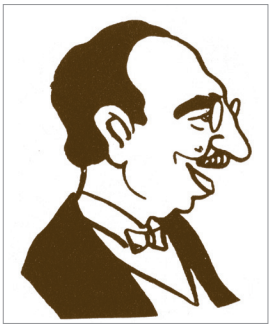

Ramiz Gökçe'nin çizgisiyle Orhan Seyfi (Orhon)

Eğlence

Orhan Seyfi'nin (Orhon) yayınladığı kısa ömürlü süreli yayınlardan bir tanesidir. Yalnızca dört sayı yayınlanmıştır. Hakkı Tarık Us koleksiyonunda ve Milli Kütüphane'de dört sayısı bulunmaktadır.[14]

Güleryüz

Aynı yıl bir adaşı Trabzon'da dergi olarak yayınlanan bu haftalık mizah gazetesinin sahibi ve yayın yönetmeni Sedat Simavi'dir. 5 Mayıs 1921 ile 14 Ağustos 1923 tarihleri arasında 122 sayı yayınlanmıştır. Birinci sayısının kapağında, fonda al sancak, kır bir ata binmiş Mustafa Kemal resminin altında;

> Nabzında bir iman vuran kanınla
> Bu ziya görmeyen ufka yükseldin,
> Bilmem ki semâdan yüksek alnınla
> Güneşin doğduğu yerden mi geldin?

dörtlüğü yazılıdır. 3 Ekim 1921 tarihinden itibaren "Pazartesi günlerine mahsus gayri ciddi ve siyasi özel sayı" yayınlamaya başlamıştır.[15]

Sedat Simavi'nin 5 Mayıs 1337 (5 Mayıs 1921) tarihinde yayına başlayan *Güleryüz*'ün ilk sayısı.

Pâyitaht

1921 yılında Sedat Simavi'nin günlük olarak yayınladığı bir başka gazete *Pâyitaht*'tır. 26 Ocak'ta yayın hayatına giren bu gazete 63 sayı[16] yayınlanmıştır. Bir kaynakta sansür nedeniyle kapatıldığı belirtilmektedir.[17] Gazetenin sahibi Sedat Simavi, genel yönetmeni İsmail Faik, neşriyat ve yazı işleri müdürleri ise Sedat Simavi, M. Sabri ve İsmail Faik'tir.[18]

***Pâyitaht* gazetesi.**

---

14 *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi*, s. 430; Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları*, C. I, s. 279-280.

15 Muzaffer Gökman (haz.), *Sedat Simavi, Hayatı ve Eserleri*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1970, s. 131.

16 Gökman (haz.), *Sedat Simavi, Hayatı ve Eserleri*, s. 129'da 54 sayı çıktığını ileri sürmektedir.

17 M. Orhan Bayrak, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*, Küll Yayınları, İstanbul, 1994, s. 109.

18 Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları...*, C. II, s. 671.

Âyine

Biraz uzun soluklu olmuş, “müstakil’ül-efkâr, milli” haftalık bir mizah gazetesidir. 18 Ağustos 1921 ile 4 Ocak 1923 tarihleri arasında toplam 72 sayı yayınlanmıştır. İmtiyaz sahibi Semih Lütfi Bey, neşriyat ve sorumlu müdürü Eş-

***Âyine*’nin 18 Ağustos 1337 (18 Ağustos 1921) tarihli ilk sayısı.**

ref Nesip ve Osman Cemal (Kaygılı) beylerdir. Cemal Nadir (Güler) karikatürlerini çizmiş, Orhan Seyfi (Orhon), Yusuf Ziya (Ortaç, Sansar, Neşter, Muhasib-i Şuun takma adlarıyla); Asaf Konsolitçi (Behlul Dânâ takma adıyla) ve Haşim Sami beyler katkıda bulunmuştur.[19]

Vahdet

21 Şubat 1921 ile 12 Nisan 1921 tarihleri arasında günlük olarak yayınlanmış, “siyasi, edebi, içtimai milliyetperver” bir gazetedir. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Çorluluzade Emin Münir, sorumlu müdürü Kenan Bey’dir. Direnişi

Milli Mücadele yanlısı *Vahdet*’in 8 Mart 1337 (8 Mart 1921) tarihli 13. sayısı

destekleyen, Anadolu yanlısı bu gazetenin eldeki koleksiyonu 49 sayıdır.[20]

1922 yılında yayına başlayan gazeteler *Aile Tabibi*, *Akbaba*, *Aydede*, *Hekim*, *İstanbul Vilâyet Gazetesi*, *Mehmetçik*, *Sanayi Hayatı* ve uzunca bir aradan sonra *Tanin*’dir.

---

19 “Âyine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 245.

20 *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu, Süreli Yayınlar*, s. 415.

Aile Tabibi

Bu gazete hakkında bildiklerimiz 1922 yılında, İstanbul'da, haftalık olarak yayınlanmış "musavver sıhhî gazete", sahibinin, sorumlu müdürünün ve yayın yöneticisinin Avanzade Mehmet Süleyman Bey (1871-1922) olduğudur. Yalnızca 4 sayı çıkmıştır. Bu zat, sağlık, eğitim, kadın hakları, cinsel hayat, sağlık vb. konularda pek çok kalem oynatmış bir kişi olmanın yanısıra, Alexandre Dumas'nın *Montre Kristo*'sundan Victor Hugo'nun *Sefiller*'ine Fransızca'dan ellinin üzerinde kitap çevirmiş; sayıları yüze yaklaşan "telif" eser vermiştir.[21]

A-ILE-TABIBI
Journal d'hygiène bel donnadir
Rédacteur en chef :
Suleiman Bey
Abon. un an 250—six mois: 125 piastres:
Prix: No. 5 piastres
Téléphons : Stemboi 1015.

عائله طبیبی

صاحب امتیازو بش محرری
اعوان زاده م . سلیمان

برسنه‌لك آبونه‌سی: ٢٥٠ ، آلتی آیلغی ١٢٥ غروشدر .
اداره‌خانه : شرف سوقاغی «العدل» مطبعه‌سی داخلنده
مخصوصه . تلفون ١٠١٥
نسخه‌سی : ٥ غروشدر

مرکز توزیعی وخصوصات سائره ایچون باب عالی جاده‌سنده ١١٧ نومرولی فراز تجارتخانه‌سنه مراجعت اولنه‌بیلور .

برسنه‌لی سنه: نومرو ٤ ، هفته‌ده برنشر اولنور مصور صحی غزته ٢٧ کانون ثانی ٣٣٨ جمعه

افادهٔ مخصوصه

غزته‌مزك اوچنجی نسخه‌سندن اعتباراً انتظام نشری خللدار اولدی . یکرمی کون قدر دوام ایدن سر محررمزك خسته‌لغی قطعیاً بو بابده مانع تشکیل اخلامشدر . بالعکس بعض اسباب خصوصیه غزته‌نك منتظماً نشرینه مانع اولمشدرکه بونك‌ده علناً ایضاح وبیانی مناسب دکلدر .

بالکز اداره مأموری اولان قپوان زاده احمد بك بدعدما غزته‌مزله هیچ بر مناسبت وعلاقه‌سی قالمامش اولدیغی اعلان واخطار اولنور .

§ غزته‌مزك بو نسخه‌دن اعتباراً باب عالی جاده‌سنده علی فراز تجارتخانه‌سی طرفندن هر هفته منتظماً پنجشنبه کونلری نشر اولنه‌جغی محترم قارئلرمزه بیان وتبشیر ایلرز .

فضیلتکار برخانم افندی

حضرتلرینك فطرة مجبول بولندقلری مکارم وفضائل اخلاقیه‌لری جملهٔ جهان جیه‌سندن اولدیغی آز زمانده عمومه قازشو ابراز وابذال بیوردقلری انسانیت ، سیوك ، معاونت ، ترا ك فوق العاده‌دن طولایی شکران عمومی جلب واکتساب ایلدکلری کال من وصار ایله انتشار قلندی .

عصمتلو ناجیه‌خانم افندی حضرتلری قادینلرمز آره‌سنده حقیقةً اندر بولنور بر شخصیت مهمه ونازکه اولوب تحصیل وتربیه‌لریله ، فضائل علویه‌لریله وانسانیته قارشو حسیات رقیقه وشفقت ومرحمت فوق العاده‌لریله تفرد وتعرف ایلمشلردر .

«عائله طبیبی» کرك خانم‌شار الیها حضرتلری وکرك اجراآت وفعالیت خیریه‌لری حقنده کچن نسخه‌ده دها زیاده معلومات ویره‌جك ودسترس اوله‌جقلری تقدیرده رسمیله‌ده تزیین صحیفه افتخار وابتهاج ایله‌جکدر .

سؤال وجواب

حقوق فاکوتیمی مأذونلرندن فوزی عارف بك:

***Aile Tabibi*'nin 27 Kanun-ı sâni 1338 (27 Ocak 1922) tarihli 4. sayısı.**

Akbaba

Ramiz Gökçe'nin çizgisiyle Yusuf Ziya (Ortaç)

Şiirde "Beş Hececiler" diye anılan iki bacanağın, Yusuf Ziya (Ortaç) ile, Orhan Seyfi (Orhon) beylerin 7 Aralık 1922 tarihinde haftada iki gün (Pazartesi ve Perşembe) yayınlamaya başladıkları, Türkiye'nin en uzun soluklu mizah gazete/dergilerinden birisidir. İlk sayılarında, Orhan Seyfi (Orhon) gazetenin sahibi, Yusuf Ziya (Ortaç) ise sorumlu müdürü olarak görünmektedir. Türkiye'de mizah gazeteciliğinin serüvenini izlemek açısından da, üzerinde derinlemesine ve ayrıntılı çalışmalar yapmayı hak eden bir süreli ayındır. Ayrıca *Akbaba*, bir diğer önemli mizah gazetesinin, *Aydede*'nin küllerinden doğmuş bir mizah gazetesidir. Refik Halid (Karay) şunları söyler:

> *Akbaba*, sadace şeklini, nevini, tarzını değil, klişelerini ve muharrirlerini *Aydede*'den devir almış, müşterilerini bile *Aydede*'den miras yemiştir.[22]

Nitekim, *Akbaba*'nın ilk sayısında, Halil Nihat (Boztepe), ebcet hesabı ile şu tarihi düşürmüştür:

> Ah edip derd-i maişetle Ziya vü Seyfi,
> Koşuyorlardı bu yaz günleri kısmet peşine,
> Geldi bir karga şu tarih ile gak gak diyerek:
> Dediler *Aydede*'nin *Akbaba* konmuş leşine.[23]

---

21 Bu zat hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Eshabil Bozkurt, "Meşrutiyet Dönemi'nde Çok Kimlikli Bir Mütercim: Avan-Zâde Mehmet Süleyman", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 37, Sayı 2, 2013, s. 49-63. Halil Bingöl, "Kitabiyat Vadisinde Unutulan Bir Halk Yazarımız: Ecz. Bnb. Avanzade Mehmet Süleyman" *Tarih ve Toplum*, No: 100 (1992).

22 Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 20.

23 Yusuf Ziya Ortaç, *Bizim Yokuş*, Akbaba Yayınları, İstanbul, 1966, s. 96; "Akbaba", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 85.

Eski harflerle yayınlanan *Akbaba*’nın 15 Şubat 1923 tarihli 21. sayısı

Yusuf Ziya (Ortaç) da bu olayı doğrular. *Aydede* kapanıp, Refik Halid (Karay) ortalıktan kaybolunca, kendisi de ortadan kaybolmuş olan *Sabah*’ın idare müdürü Ulvi Bey bir mizah gazetesi çıkarma önerisinde bulunur; “odanız, masanız yukarda hazır, mürettiphane dizer, makine basar istediğiniz gibi” der ve ancak bu iş için iki şeyin gerekli olduğunu söyler: “bir gazete imtiyazı almak” ve de “klişe ve kâğıt parası için en çok 100” lira. Para bulunur, imtiyaz da bizzat “İstanbul Fatihi” Refet Paşa’ya (Bele) çıkılarak elde edilir.[24] İlk sayısı 5.000 basılacaktır.[25]

24 *A.g.y.*, s. 86-87 ve 94.

25 *A.g.y.*, s. 95.

Kadro hemen kurulur, Münif Fehim (Özarman), Ramiz (Gökçe), Hakkı, Ziya beyler çizecek, Orhan Seyfi (Orhon), Halil Nihat (Boztepe), Osman Cemal (Kaygılı), Selami İzzet (Sedes), Abdülbaki Fevzi ve Yusuf Ziya (Ortaç) beyler yazacaktır. Yusuf Ziya (Ortaç), 7 Aralık 1922 tarihli ilk sayısına“Akbaba” imzasıyla yazdığı yazıda;

> İnsanların çok yaşlısına, saçı sakalı ağarmış olanlarına akbaba derler. Kuşların en çok yaşayanı da akbabadır. İnşallah bizim *Akbaba*’mız da gazetelerin en uzun ömürlüsü olur.

diye yazar.[26] Duası kabul olunacak ve *Akbaba* gazetesi/dergisi aradaki kısa ve uzun kesintilere rağmen, kendi ölümünden (11 Mart 1967) sonra bile, 1977 yılına kadar yaşayacaktır. Yusuf Ziya (Ortaç), bir dergiye verdiği mülakatta, mizah yazarlığına Sedat Simavi’nin daveti üzerine *Diken* dergisinde “Çimdik” takma adıyla mizahi şiirler yazarak başladığını söyler ve şunları anlatır:

> Bu ilk mizahi manzumemin böyle ismiyle, imzasıyla hatırımda kalmasının sebebi nedir biliyor musunuz? Aldığım ücret-i tahririye ! Evet Sedat Simavi Bey bana bu ilk yazıma mukabil bir okka kesme şeker hediye etmişti. Harb-i Umumi’de bir okka şeker ! Miloviç’e[27] şeker büyüklüğünde inciler takan türediler müstesna, o devirde bir okka şekere malik olmak nadir bahtiyarlıktı![28]

Yusuf Ziya (Ortaç) daha sonra *Bizim Yokuş*’ta da bu olaya değinir; Sedat Simavi’nin kendisine 3 lirayı mı, bir okka şekeri mi tercih ettiğini sorduğunu aktarır ve devam eder:

26 *A.g.y.*, s. 94-95.

27 Birinci Dünya Harbi yıllarında İstanbul’da bulunan Viyanalı bir operet artisti.

28 *Yeni Kitab*, Sayı 7, Kasım 1927, s. 8-10.

Cemal Nadir'in kapak karikatürünün yeraldığı 14 Eyül 1939 tarihli *Akbaba* dergisi.

> Aman Sedat Bey dedim, şeker ver... Sedat Simavi kırmızı bir kâğıda sarılmış paketi gülümseyerek uzattı. Mizah edebiyatına böyle şekerle başladım, tatlı tatlı![29]

İlk yılların *Akbaba*'sı tabloid boyda dört sayfa ve dört sütün üzerine "renksiz" bir mizah gazetesiydi ama zamanla okuyucu edinmeyi başardı. Yusuf Ziya (Ortaç), "harf inkılabının, o zaman için büyük başarı sayılan on sekiz bin okuyucumuzun on beş binini" elinden aldığını ileri sürüyor.[30] *Akbaba* 1930-31 ve 1950-51 yıllarında yayınına ara verdi. Yusuf Ziya (Ortaç), 1946'da kendi ifadesiyle, "milletvekili seçildim Ordu'dan ... Daha doğrusu Çankaya'dan!" diyor. 1951'den sonra *Akbaba* yeniden gün yüzüne çıktı; haftalık bir dergi olarak yayınını sürdürdü. İçeriği, "mesleği ve meşrebi" dönemine göre değişiklikler gösteren *Akbaba,* 1950 ve 1960'ların berber salonlarından, doktor, dişçi muayenehanelerinden eksik olmayan popüler bir mizah dergisiydi.

Aydede

"Pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunur bitaraf, hoşsohbet mizah gazetesi" *Aydede*, on ayı bulmayan ömrü ve 90 sayısıyla Mütareke ve Milli Mücadele döneminin son günlerinin kuşkusuz adından en çok söz ettiren mizah gazetesiydi. 2 Ocak 1922 tarihinde ilk sayısı, 8 Kasım 1922 tarihinde ise son sayısı yayınlanan *Aydede*'nin sahibi ve 78. sayıya kadar sorumlu müdürü Refik Halid (Karay); 78.-90. sayılarda ise sorumlu müdür Kâzım İsmail Bey'di. Tabloid boyda, dört sayfalık *Aydede*'nin çıkışını Refik Halid (Karay) şöyle anlatıyor:

> *Peyam-ı Sabah*'ın verdiği para –ayda sekiz makale ve haftada dört 'Nakş-ı Berâb' için yüz yirmi lira idi– geçinmeme kâfi gelmiyordu. Halbuki yazılarım rağbet buluyordu; pek sıkışmış, pek daralmıştım. Bir çıkar yol bulmak lâzımdı.
>
> Bir akşam üzeri, Kadıköyü'ndeki bahçede düşünüp geziyordum, zihnimde bir şimşek çaktı: Niçin ben, tek başıma bir gazete çıkarmıyordum? Ne kadar yürümese, sürülmese, yine bana bu yüz yirmi kâğıdı bırakırdı. Bir sigara yaktım; ucunu yere attığım zaman kararımı vermiştim. "Aydede' isminde haftada iki kere çıkmak üzere bir mizahî gazete neşredecektim.[31]

---

29 Ortaç, *Bizim Yokuş,* s. 70; "Akbaba", *İstanbul Ansiklopedisi* (Reşad Ekrem Koçu), C. 1, İstanbul, 1958, s. 502-504.

30 *A.g.y.*, s. 346.

31 Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 351.

Refik Halit Karay

Aydede'nin gerek 1922, gerekse 1948 sayıları üzerine titiz ve ayrıntılı bir çalışma yapmış olan Mustafa Apaydın'ın haklı olarak belirttiği gibi, gazetenin çıkışının tek sebebi geçim sıkıntısı değildi. "Refik Halid, 1922'nin belirsiz siyasal ortamı içinde Ankara'ya karşı bir pozisyon alma gereksinimi ile hareket etmiş, Milli Mücadele'ye mizah yoluyla muhalefet edebileceği bir mizah dergisi tasarlamıştır."[32] *Aydede*, ilk sayısından başlayarak hatırı sayılır bir satış başarısı yakalamış ve "başta Vahdettin olmak üzere belli çevreler tarafından da desteklenmiştir".[33] Orhan Koloğlu, Refik Halid'in *Aydede*'yi yayınlamak için başlangıçta Sultan Vahdettin'den 200 lira yardım aldığını bilirtmektedir.[34]

Gazetenin zengin bir yazar-çizer kadrosuna sahip olduğu görülmektedir. Başyazıların tamamını "Aydede" imzasıyla Refik Halid (Karay) yazmış, ayrıca "Kirpi" ve Refik Halid imzasıyla pek çok yazı da kaleme almıştır. Derginin yazarları arasında Osman Cemal (Kaygılı), Orhan Seyfi (Orhon), Halil Nihat (Boztepe), Fazıl Ahmet (Aykaç), Mahmud Sadık, Abdülbaki Fevzi, Yusuf Ziya (Ortaç), Selami İzzet

آی دده

***Aydede*'nin eski harflerle yayınlanan 2 Ocak 1922 tarihli ilk sayısı.**

(Sedes), Ercüment Ekrem (Talu), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Reşad Nuri (Güntekin), Ali Haydar, Mehmet Sıtkı, Güzide Sabri, Fahrünnisa Fahreddin, Enis Behiç, İdris Sabih, Burhanettin Ali, Mücella Fetanet, Ahmet Nurettin, Fahreddin Nazım, Selahaddin Rıfat ve Vedat Örfi (Bengü) adlarına rastlanmaktadır.[35] Gazetenin çok zengin bir çizer kadrosu da vardır. Baş çizeri Ahmed Rıfkı Bey'dir. Diğer çizerleri arasında Ahmed Münif Fehim (Özarman), Meh-

32 Mustafa Apaydın (haz.), *Aydede 1922 1, Refik Halid Karay*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2013, s. 14.

33 *A.g.y.*, s. 14. Ayrıca, *Aydede*'nin sayfalarında toplumsal, ekonomik ve siyasal açılardan nasıl bir İstanbul'un yansıdığı konusundaki ilginç bir çalışma için bkz. Ayşe Yazıcıoğlu, "İşgal Döneminde *Aydede*'den Yansıyan İstanbul I-II", *Toplumsal Tarih*, Sayı 206 ve 207, Şubat-Mart 2011.

34 Orhan Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 199.

35 *A.g.y.*, s. 15; Uygur Kocabaşoğlu, "*Aydede*'den...", *Tarih ve Toplum*, Sayı 86, Şubat 1991, s. 41/105; "Aydede", *İstanbul Ansiklopedisi* (Reşad Ekrem Koçu), C. 3, İstanbul, 1960, s. 1516-1519; "Aydede", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, 1977, s. 239.

AYDEDE

Çarşamba 12 Mayıs 1948 — No. 91 — 2 — Fiatı 15 Kuruş

Cumartesi ve Çarşamba günleri çıkar siyasi hepsıbıbel gazete — Sahibi ve Yazı İdarecisi: Ankara Caddesi 38/2, TAN Basımevi — Başmuharriri: REFİK HALİD KARAY

Tesis Tarihi: 1922 — Telgraf: Aydede — İstanbul — Telefon No. 23109

SIRA NAKIŞLAR

Bıkmadık Gitti !

Çocukluğumunda İstanbulda, sonraları ecnebi memleketlerinde "Sirk" denilen at cambazlarının kumpanyaları belli ne tatlı eğlenceler, eğlendirmişti... Hele palyaçolar !

Palyaçoların en boşuma giden hareketi bitar, aşa bokkabaz veya pendehbazlıkla yapılmazı için or tayın masalar konulmasına ve halı serilmesine gelirdi. Sirk hademesi bu işleri yaparken palyaçolar da aşağı sola telâşla koşmurlar, giyra hademeye yardım ederler. Fakat bu yardımlar tamamen sembolik veya hayali mahiyette kalır.

Onlar hiçbir şeye el sürmezler, sadece sürünür, bütün gayretleriyle çalışıyor görünürler. Sonra da bir kenarça çekilip mesnet oturan tarlarini silerler. yorgunluktan bitmiş gibi vaziyet alırlar, ayrıca [illegible] yatana kadar [illegible] da kalarıp nazarı dikkatleri.

— Meydanda ne varsa biz yaptık ! Hepsi bizim marifetimiz !

Masanın bir bahirlerme.. Palyaçoların bu rolü bir insan hakkı'ertmi ve ürünü temsil için yapılıkları çıkıbıdıdır. Yoksa esasta işgüzar, hünerli adamlardır.

Her siyasi Partinin de onlara benziyen ve gerçekten iş yaramadıkları halde yarayarmus gürünmekdir, lâkin hinoğlu b'n adamları yok mudur? Ovbeleri nasıla yolunu bulmu bir kere ve ipinda yer almışlardır; artık Kombersiz düşün olmadılı gibi bonlarsız da hükümet, vehmi sarfı olamaz.

Hele bir parti, hükümette uzun zaman tutunarak eskidi mi, ayrı gücermekle tipleri daima ön plânda görmekten halka gına gelir. Yaş ilerledikce bisbotin acayipleşen, karın yapıp veya kuruvan sakliliçin bu kart politikacılar, tek faydalı iş yaramamakla beraber hep merkezde ve gözlendirler.

— Biz yaptık ! Biz yapıyorum ! Biz ! Biz !

Diye dedimeleri eksilmemiş, artmıştır. Sanki halıyı seren onlardır; hakikatte parmaklarının ucunu bile sürmemişler, hep gözlemişler, çaka sabmalardır. Partiyi hükümet iş tahsil bir alakarlık ve tiryakilikle baş köseye bu mazurileri oturtmakta devam ediyor.

Farsa bilmem nerede bir konuşan acibe :

— Buyur, bakalım, Bay Hüsnü !

Diye ilk çağırdan onlardan biridir.

Farsa Çinden bir davet gelir : — Gog tayyareye, Bay Hüsnü !

Palagonyaya bir tetkik ve mübayaa heyeti gönderilecek ?

— Yerin hazır, Bay Hüsnü !

Bir gazete çıkarılacak, bir bankaya kurulacak, bir mebusluk mimbal, idare meclisinde boş bir yer, hariçte bir mümessillik var ;

— Gelsin, Bay Hüsnü !

Bay Hüsnü hepsine gidiyor, heyaini kabulleniyor. Azametine de pâyan yoktur. Zaten iş ciddî tarafı umumunda değildir. Zira sevilecek halum sacağına bile elini sürmiyecektir. Amma dönüşte ve arasıra Meclisteterimi siler görüneceklir.

Çoktandır devrelerini geçirmiş, mahiyetlerini maydana koymuş, ne mal olduklari herkesce anlaşılmuş, bünlerinin beyanı umûmasından bıkdıkı olan bu Bay Hüsnü'leri nafa kayrmak, unutmak ve unutturamak bir partinin irtiyazı cokecek ilk zolbaşlık hareketi olur. Amma olmaz, olamaz işte !

— Sen hâle artık söyle bir yanıda dur, Bay Hüsnü !

Vaktinden, bu halde !

Arnavut mırnadan bıktı, biz hayda hayat sarfiyle ise yaramaz tüy kahelarından bıkmadı !

AYDEDE

Yüksek Diplomasi

— Sahne —

1 inci Adam: Vaaziz çok altında.

2 nci Adam: Fırkalıdınin İstiliadı.

1 inci Adam — Benim anlıyacağım şekilde yüksek diplomasiyi izah eder misin?

2 nci Adam — Anlıyacan; bir arkadaşın var, senin hayatın kurtarmıştır ve sen de onun bu fedakârlığına bir karşılık olmak ferere, kendini kokatıyor yemeğe davet ediyorsun. Yemek yendikten sonra tabî hesabı senin ödemen lâzım gelir, değil mi?

1 inci Adam — Peki tabî...

2 nci Adam — Hilbuki sen cîbrilî yıkamak bahanesiyle mutfağa gidiyor ve bir fırıntın balço hesabı vermeden arka kapıdan sıvışıyorsun.

1 inci Adam — Peki ertesi gün bu arkadaşın yerine nasıl hakkıbirim?

2 nci Adam — Bunlarda hakkıbirsin.

1 inci Adam — Peki bunun yüksek diplomasi neresinde?

2 nci Adam — Ertesi gün sıdanın yüzüne bakabilmende

AZİZ OKUYUCULARIMIZA TEŞEKKÜR

(Aydede) nin ilk nüshasından İstanbul bayilerine pek çok mikarda fiyat ettiğimiz halde daha çıktığı gün ağlıyor doğru mevcudu analmuş ve akşam üzeri satıcılarımızın çoğunda, buhamsa olduğundan yeni tevziat yapılmıştır. Yine de bütün talepleri karşılayamadığımdan üzgünüz ödev, tanıdı ama okuyucularımızdan gördüğümüz bu fevkalâde ilercvcilke teşekkür ve onunla iftihar eyleriz.

Yunanistan Komünist İrfi süpürüyor. (Gazeteler)

— Hâzir, geceleriniz aydınlık tacuk; nefiliep varken içimizi bettre-ions !

Atalar Sözü

Hiere dair

★ Aç it firsu delar.

★ İt ulur, bibirini bulur.

★ İt itı yemiş, kuyruğuna gelince "Bizim ilî" demiş.

★ İte bulaşmaktansa, çalışı dolamak hayırlıdır.

★ İt üzerinde denip bulamaz.

★ Dürmeyi bilmiyen it, Mandıraya kurt getirir.

★ İt ürüş, kervan yürür.

★ Sıracak it dişini gösterenz.

★ İtin ahmağı bahlavadan pay umar.

★ İt ile buyurmuş it de kuyruğuna !

★ İt dişi, domuz derişi.

★ Bahmakla öğrenseydi, İt, kaşıyıla öğrenirdi.

★ İtin dumı kabul edileeydi gökten kemik yağardı.

★ Gözlü itin kuyruğu paçasında gerek.

★ İt gibi yer, kurt gibi bakar.

★ İtin kuyruğu kalıba sokmakla doğrulmaz.

★ İt itin kuyruğunu bırakmaz.

★ Uyuz itin yarası iyi olmaz.

★ Kancık it yıkanmamış, erkek dolanmaz.

★ İtin ayağını taştan mı esirgiyorsun?.

Refik Halid Karay'ın sürgünden döndükten sonra yeni harflerle yayınladığı *Aydede*'nin 12 Mayıs 1948 tarihli 2. sayısı

met İzzettin, Ramiz (Gökçe), Ratip Tahir (Burak), Hasan Fahrettin, Zeki Cemal (Bakiçelebioğlu), İsmail Hakkı, Hüsamettin Haşim, Fikret, Mahmut (Esat), Hasan Rasim (Us), Selâheddin, Mazhar Nazım (Resmor), Fikri, M. Kemal, Mümtaz, Refik, Muhittin, Şerafettin, Nissa, Cemal, A. (Elif), Kâzım, Saim, Cemil Cem adlarına rastlanmaktadır.[36]

Mustafa Apaydın, gazetenin "Nakş-ı Berâb" başlıklı başyazılarını aktardığı gibi, içeriğini de "Siyasete, edebiyata, gazetecilere dair"; "çarşıya, pazara, kadınlara dair" başlıkları altında yeni harflerle yayınlamıştır.

Ezeli ve müfrit bir muhalif olan Refik Halid'in (Karay) *Aydede*'si, "İttihadçılık", "Bolşeviklik" gibi saplantılar nedeniyle Milli Mücadele'yi, Ankara'da somutlaşan direnişi kavrayamamış, başından sonuna kadar muhalefetini sürdürmüştür. Ancak bunu, *Peyam-i Sabah, Alemdar* ya da *Türkçe İstanbul*'un hakaretamiz dili ve üslubuyla değil, kendine özgü "mizahî" ya da bir tür "siyasi hiciv" diliyle yapmıştır. Bu farklı üslup, Refik Halid'i (Karay) kurtarmayacak, 150'lilikler listesine alınacak, on beş yıldan fazla bir süre yurt dışında yaşayacaktır.

Ayrıca şurası da belirtilmelidir ki *Aydede*, tüm yazar ve çizerleriyle değil daha ziyade Refik Halid (Karay), Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve karikatürist Ahmet Rıfkı'nın yazı ve çizgileriyle, "Millici"lere yönelik en ağır eleştirileri yapmış; derginin çok zengin olan diğer yazar ve çizerleri "suya sabuna dokunmayan" bir yol izlemişlerdir. Refik Halid'in *Aydede*'si Milli Mücadele'nin sonuna yaklaşıldığı bir dönemde bile, adeta Türkiye'nin sınırları dışındaki bir İstanbul'u, kendi tabiriyle " 'kâh ala ala hey' gibi alaturka bir çengü çengâne coşkunluğu duyulan, kâh kafe konser âlemlerinin 'Bis Bis'leriyle bir garp sarhoşluğu sezilen" bir İstanbul'u yansıtmıştır.[37] Yazar ve çizerleri daha sonra Ankara'nın hışmına uğramamış, Fazıl Ahmet (Aykaç), Halil Nihat (Boztepe), Reşad Nuri (Güntekin), Yusuf Ziya (Ortaç) gibi kimileri yeni rejime kendilerini uyarlayarak, çeşitli kamu görevleri ve milletvekilliklerine sıçrayabilmişlerdir.[38]

---

36 *A.g.y.*, s. 16.

37 Bu konuda yazılmış ilginç iki makale için bkz. Ayşe Yazıcıoğlu, "İşgal Döneminde *Aydede*'den Yansıyan İstanbul I ve II", *Toplumsal Tarih*, Sayı 206-207, Şubat-Mart 2011.

38 Bu konuda yapılmış güzel bir değerlendirme için bkz. Erol Üyepazarcı, "Refik Halit'in 'Aydede'si ile 'Milli Mücade-

هكيم

صاحب امتياز و مدير عمومى : دوقتور علي محاصى

مدير مسئول : دوقتور اسماعيل فريد

خلق ١ — سايى ٤

نسخه‌سى ١٠ غروشدر

مندرجات

حريت اراده — دوقتور علي محاصى
فرنكى نه‌در و نصل طاتليغ؟ — « اسماعيل فريد
صايقلق حفظ الصحه‌سى — « علي رضا
بزده مكيفك — « حسن شكرى
ايشكك وتكر — « علي رضا
تعدادات روحيات — « دوقتور ثابت
چوجقلره اصل باقلى — « اسماعيل فريد
سيوز — « سليم سرى
وتيفول (طيفوس) — « اسماعيل فريد
حرارت ناملى اوچلولر — ★★★
سؤالره جوابلر و سائره

١ — مندرجاتدركى نومرسى وقيوقات ٢ — محررلرك سرى وسعادت

[الاكزيده اطبامزك معاونت قلبه‌لرى تأمين ايدلمشدر]

رائحى شيشه تحريره

دوقتور علي محاصى : بارقطه‌نالدسى سرطنيه‌پارس طبابت علمه‌سجيت سرتريسى اعضاسندن
« حسن شكرى : قب ماكولاتى معلمارندن بزرقصور دولاتمارك معاونى
« اسماعيل فريد : صحه مديريت عموميسى امراض زهريه اطباسندن ويلها آلان
خدمتخانه‌سى هيئت صحيه‌سندن
« علي رضا : جنوده طب ماكولاتى سرتريات عيانه‌سى سابق معلم معاونى

دوسعادت وسائر بلاد عثمانيه ايچون نمذيقك اون ايكى نسخه‌لق آتوه بدلى پوسته ١ برنجيه برابر ١٢٠ غروشدر

١ نيسان ٢٢٨ — ٩٢٢ جمعه ايرتسى

« قدرى » مطبعه‌سى

***Hekim*’in 1 Nisan 1338 (1 Nisan 1922) tarihli 4. sayısı.**

Hekim

Bu “ahaliye mahsus tıbbî, ilmî gazete” 1 Ocak 1922 ile Ağustos 1923 tarihleri arasında toplam 20 sayı yayınlanmıştır. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Doktor Ali Muhlis, neşriyat ve yazı işleri müdürünün Doktor İsmail Ferit beyler olduğu dışında bu aylık gazete hakkında başkaca bilgiye sahip değiliz.

İstanbul Vilâyet Gazetesi

İstanbul vilâyetinin resmî gazetesiydi. 28 Aralık 1922 tarihinde, yani İstanbul’da Osmanlı Devleti tarihe karıştıktan sonra yayın hayatına atılan gazete 1928 sonlarına kadar 1605 sayı yayınlandı; yeni harflerle de yayınını sürdürdü ve 1933 yılında kapandı. Önce Cuma günü dışında her gün, daha sonra haftalık olarak yayınlanan *İstanbul Vilâyet Gazetesi*, diğer vilâyet gazetelerinden farklı bir görünümdeydi. Tabloid boyda 8 sayfa ve iki sütün üzerine dü-

استانبول ولايت غزتەسى

نومرو: ٨٩٩ اوچنجى سنه ١٧٧ جمعه‌ايرتسى ٥ كانون اول ١٣٤١ نسخه‌سى ٣ غروشدر

حدود سواحل صحه مديريتندن :

بعض يوخى علل‌ايله واپورلرك كوكزلرنده وطيلرى حيوانلرله ركلكده ولندرمقلرى حقنده الآن شكايتلر واقع اولمقده ولندرمق جهتله بو خصوصه متمادآ اوفوركى تنبيه ايچون ٢٤ و ٦٥ نومرولو نظامات عموميه احكامنك احيت نظر دقته آتفاديغى آكلاشلمقدمدر .

ممالكت حفظ الصحه عموميسى شدتله علاقه‌دار ايدن بو حاله قطعى صورتده بر نهايت ويرلمسى و بعدما واپورلرك آتجى تربيات داخلياتى و هم اعتمايارى صاحبلرينه تنبيه‌نامه يوخى و حيوان يوكلمرك هر هانكى صنفدن اوورسه اولسون بو خيلده تحصيص ايتمك اولان عقلرده چيز بر صورتله موانعى قونولمسى صورتله دعه اوفوركى تبليغ و بكا عائد اوفوركى وقوع بولمشق حركتلره عائد ايدلمى خصوصيله ساحل صحه مركز و ادارەلرينه شديد تعليمات اعطا ايدلمش اولديغنه آرتيقه بيان اولنور .

بك اوقلى ولاتشدن :

قلى مادمسيله مقدون عليه اولوب بك اوقلى ولاتى مأمورلرى عاكاث افنديسنه اوزه‌ده كمسه قرار ويرلان واليوه حل قرارده بولنان عصاب كور ابراهيمك اهتكاص عمومى اوقدنلن تبليغ مادمه قائم اولوغى و بش كون طرفده اعتراض ايدلميلمك اوزره كيفيت اعلان اولنور .

آناطولى — بغداد دمير يولرى مديريت عموميه‌سندن :

واغون مناقصه‌سى

ادارەمز ايچون درت عدد [آ ب] و مكز عدد [ت] اوقلى ايله اون ايكى [چولى واغون] و بش عدد [قوردلون] ايله ايكى و اللى بش عدد [يوك واغون] آلنه‌جقدر .

مناقصه قيلنمق‌ايله ايشبو غزتەنك نظر اعتبارنه آلنه‌جغى كبى ايكى كون زمانده قبلنمق اكى يولكان واغونل

Mehmetçik

Kemal Salih (Sel) tarafından "haftalık siyasi Türk gazetesi" olarak 27 Ekim 1922'de İstanbul'da yayınlanmıştır. Milli Kütüphane'de tek sayısı vardır.[40]

Tanin

İttihad ve Terakki'nin ünlü sancak gemisi *Tanin,* Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in Malta macerasından sonra 20 Ekim 1922 tarihinden[41] itibaren yeniden yayınlanmaya başlandı. Hüseyin Cahit (Yalçın), 2 Haziran 1919'la 29 Nisan 1921 tarihleri arasında Malta'da sürgün hayatı yaşadı; ancak kurtulunca Türkiye'ye değil de Roma'ya gitmeyi tercih etti. İtalya'da bir yıldan fazla bir süre geçirdikten sonra, 15 Temmuz 1922'de İstanbul'a döndü ve yaklaşık üç ay sonra da, *Ceride-i Şarkiye* gazetesini satın alarak gazetesini, *Tanin* adını kullanmasına izin verilmediği için *Renin* adıyla yeniden yayınlamaya başladı. Gazete daha sonra gerekli izin alınarak *Tanin* adıyla yayınlandı.[42] Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın), sorumlu yazı işleri müdürü ise Baha Bey'di. *Tanin*'in Hüseyin Cahit (Yalçın) yönetimindeki bu ikinci dönemi, Takrir-i Sükûn Kanunu uyarınca, Bakanlar Kurulu'nun 15 Nisan 1925 tarih ve 1782 numaralı kararıyla son bulacaktır.[43]

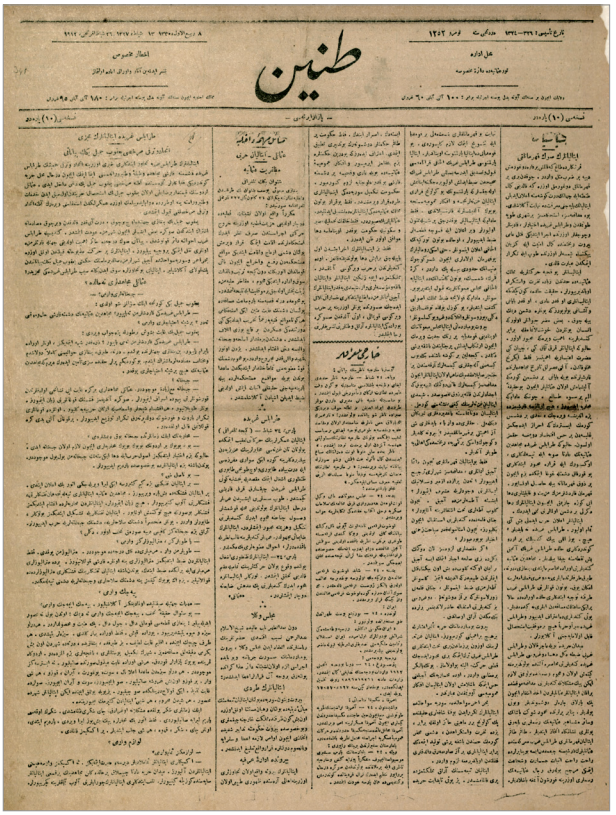
طنین

***Tanin*'in 13 Şubat 1327 (13 Şubat 1912) tarihli 1252. sayısı.**

Tanin, 1922-1925 döneminde Ankara yönetimine ve Mustafa Kemal'e karşı sert bir muhalefet yürüttü. Hilmi Bengi, çeşitli kaynaklara dayanarak, bu durumun, Mehmed Cavid Bey, İsmail Canbolat, Rahmi ve Kemal beylerle İtalya'da yaptığı görüşmelerde, bir gazete çıkararak İttihad ve Terakki'yi diriltme planının bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir.[44] Bu muhalefette ilkesel görüş ayrılıklarının yanısıra, kişisel beklenti, hesap ve çekişmelerin de önemli rol oynadığı söylenebilir. *Tanin*'in ve Hüseyin Cahit'in (Yalçın) serüvenini sonraki bö-

---

40 Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları*, C. I, s. 551.

41 *Tanin*'in bu dönemdeki yayına başlama tarihi Hasan Duman kataloğunda 20 Ekim 1922 olarak verilmekle birlikte, Bengi ve Huyugüzel'in aşağıda anılan çalışmalarında 27 Ekim 1922 olarak gösterilmektedir.

42 Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 56; Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Hikaye ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 28-30.

43 Kocabaşoğlu, "Tek Parti Döneminin Matbuatı Üzerine Gözlemler", *Mete Tunçay'a Armağan*, s. 583.

44 Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı...*, s. 57.

Ratip Tahir Burak'ın çizgisiyle Hüseyin Cahid.

lümlerde izlemeye devam edeceğiz. Şimdilik, *Tanin*'in bu ikinci kuruluşunun deyim yerinde ise ekonomi politiğini göstermesi açısından, "Gazeteciler Davası" olarak bilinen, Cebel-i Bereket Mebusu İhsan (Eryavuz) Bey başkanlığındaki İstanbul İstiklâl Mahkemesi'ndeki duruşmada, kendisine maddi durumuna ilişkin sorular yöneltilmiş ve şu cevaplar alınmıştır:

Malta'da iken 171 İngiliz Sterlini olan maaşının kendisine gönderildiğini, o zaman 1 Sterlin'in 4 Türk lirası ettiğini belirten yazar, burada biriktirdiği parayla Malta sonrasında ailesiyle birlikte Avrupa'da kalabildiğini söylemiştir. Hüseyin Cahit [Yalçın], *Tanin*'i hangi maddi güçle çıkardığı sorusu üzerine, Mithat Şükrü (Bleda) Bey'den yardım gördüğünü, matbaasını 300 liraya kiraladığını söylemiştir. *Tanin*'in Avrupa'dan döndükten sonraki yayınının da 1500 liraya mal olduğunu, Ermenice hurufatla yayınlanan *Ceride-i Şarkiye*'yi 1500 liraya satın aldığını belirten Hüseyin Cahit [Yalçın], Başkan İhsan Bey'in 'Bu para yanınızda mevcut mu idi?' sorusuna '1500 lirayı zatıalinizden isteseydim verirdiniz Beyefendi' şeklinde cevap vermesi dinleyiciler arasında gülüşmelere yol açmıştır.[45]

45 *A.g.y.*, s. 224-225'te, TBMM Arşivi, İstanbul İstiklâl Mahkemesi Zabıtları T.8, Dosya 1-2'den aktarıyor.

“Mahşer”in 100 Atlısı

Portreler

ABDULLAH CEVDET
(1869-1932)

Doktor Abdullah Cevdet, İstibdat, İkinci Meşrutiyet, Mütareke, Milli Mücadele ve erken Cumhuriyet dönemlerinde yaşamış; 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin düşünce hayatını en fazla etkileyen kişilerden birisi olmuştur. İkinci Meşrutiyet öncesinden başlayarak bu coğrafyada Batıcı, materyalist, pozitivist ve ateist düşüncenin gelişmesinde bir hayli etkili olmuş bir kişidir. Kişiliği ve davranışları tartışılmış ancak Cumhuriyet'i kuran kuşak üzerindeki etkisi kabul edilmiştir.

Abdullah Cevdet 9 Eylül 1869'da Arapkir'de doğdu. Babası Diyarbakır Birinci Tabur Kâtibi Ömer Vasfi Efendi'dir. İlk öğrenimini Hozat ve Arapkir'de tamamladıktan sonra Ma'muretü'l-aziz Askeri Rüştiyesi, Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi ve Mekteb-i Tıbbiye'de öğrenim gördü.

Fransız İhtilâli'nin yüzüncü yılında dört arkadaşı ile birlikte, daha sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşecek olan, İttihad-ı Osmanî adlı gizli örgütün kurucuları arasında yer aldı. Bir yandan İstanbul ve Diyarbakır'da doktorluk yaparken, bir yandan da siyasi faaliyetlerini sürdürdü ve hem süreli yayınlarda (*Maarif*, *Resimli Gazete* vd.) makaleler yazdı hem de Batı kaynaklarından çeviriler yaptı.

Siyasi faaliyetleri nedeniyle 33 arkadaşıyla birlikte tutuklandı ve 1896 yılı başında Trablusgarb'a sürüldü. Burada İttihadçı hareketin Avrupa'daki lider ve elemanlarıyla ilişkiyi sürdürdü ve 'Bir Kürd" takma adıyla *Mizan* ve *Meşveret*'e makaleler yazdı. Fizan'a sürülme tehlikesi karşısında Tunus üzerinden Paris'e gitti. Burada ve daha sonra gittiği Cenevre'de siyasi faaliyetlerine devam etti. 1897 yılında *Osmanlı* mecmuasının başyazarı oldu. Ayrıca Cemiyet'in diğer yayın organlarında "Bir Kürd" adıyla yazıları yayınlanıyordu.

1898 yılından Avrupa'daki İttihadçı çevrelerce iyice dışlandığı 1904 yılına kadar, zaman zaman Saray'la anlaştı ama siyasi faaliyetlerini de gizlice sürdürdü. Viyana Sefareti'nin doktorluğunu yaptı. Gizli faaliyetleri ihbar edilin-

Dr. Abdullah Cevdet'in kartviziti.

ce, Osmanlı Sefiri'nin isteği üzerine Avusturya'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Cenevre'de Edhem Ruhi (Balkan) ile *Osmanlı* mecmuasını yeniden yayınlamaya başladılar ve Osmanlı İttihad ve İnkılab Cemiyeti'ni kurdular. Bu arada, eski serhafiye Ahmed Celaleddin Paşa'nın parasal yardımlarıyla ünlü *İctihad* dergisini yayınlamaya da başlayacaktır.

İlk sekiz sayısı Cevnevre'de yayınlanan dergi, Abdullah Cevdet'in İsviçre'den sınır dışı edilmesi üzerine Kahire'ye taşındı; burada on beş günde bir olmak üzere 15 sayı yayınlandı. 1910 yılı sonlarında İstanbul'a dönen Abdullah Cevdet, 24. sayıdan başlayarak dergisini İstanbul'da yayınlamayı sürdürdü. Dergi, 50. sayıdan itibaren haftalık olarak yayınlanmaya devam etti (daha sonra bir süre aylık olarak da yayınlandı). *İcdihat,* özellikle dine saygısızlık ettiği vb. gerekçelerle çeşitli kereler kapatıldı ama başka adlar altında (*İştihad, İşhad, Cehd)* yayınını sürdürdü. Türkiye'nin kültür hayatında ciddi bir etki yaratan *İctihad* dergisi, sahip ve başyazarının öldüğü yıl olan 1932'ye kadar, 94 sayısı yeni harflerle olmak üzere toplam 358 sayı (yaklaşık 6000 sayfa) yayınlandı. Bu Türkiye için pek alışılmış bir sayı değildir

Abdullah Cevdet, *İctihad* dergisinin yanısıra, "İctihad Kütüphanesi" adı altındaki telif ve tercüme yayınlarla da kuşağının düşünce dünyasında izler bıraktı. Telif eserlerinin sayısı 40'ları, tercümelerinin sayısı ise 30'ları geçer.

Abdullah Cevdet'in kişiliği üzerinde değişik görüşler söz konusudur. Hemen hemen herkesin, özellikle de sanki kendileri pek cömertmiş gibi yapanların, üzerinde birleştiği nokta üstadın ileri derecede hasisliği, nekesliği idi. Bunu en acımasızca dile getiren Şair Eşref olmuştur:

Ne yaman pinti köpektir hele Doktor Cevdet,
Bir milim verse eğer secde eder Melhame'ye,
Bir sinek konsa kazara b..una şekve-günân,
'Hakkımı ekl ediyor' der de koşar mahkemeye.

Refik Halid de (Karay), "her tarafa eğilip bükülüp, fakat hiçbir tarafa bağlanamayışı"nı eleştirmektedir.

Oysa Abdullah Cevdet'in üzerinde belki en az konuşuluyor olması gereken özelliği hasisliği olmalıydı. Çünkü Abdullah Cevdet kuşkusuz çok bilgili birisiydi, çevresini saranların bir adım önündeydi. Doktordu, içinde insan sevgisi taşıyordu ve yeniliğe hasret çekiyordu. Bir beytinde şöyle der:

Milletciler, vatancılar, dinciler var sinende,
Bir insancı çok mu? Bırak, bir insan da yaşasın!

İctihad Evi, basın ve edebiyat dünyasının bir dönem en hareketli mahfillerinden birisi olmuş, dönemin en ünlü imzalarını bir araya toplamıştı. Ancak incelediğimiz dönemde Abdullah Cevdet'in oldukça yalnız kaldığını, birtakım kişilik ve insanî zaaflar gösterdiğini görüyoruz. Bu dönemde *İctihad*'ın yanısıra *Diken* ve *Jin* dergilerinde yazan Abdullah Cevdet, kı-

sa bir süre Milli Mücadele'ye karşı olan *Türkçe İstanbul*'un imtiyaz sahipliğini de üstlenmişti. Kendisi hakkındaki en ağır suçlamalardan birisi Mehmet Zekeriya'dan (Sertel) geldi:

> [Mütareke günlerinde] ...Biz de bazı aydınlarla o sırada bir örgüt kurmaya giriştik... Beş on arkadaş ilk toplantıyı bizim evde yaptık. Aramızda Köprülü Fuat, sonraları Atatürk'ün Milli Eğitim Bakanlığını yapmış olan Hasan Âli Yücel, gene Atatürk'ün ilk İçişleri Bakanlarından Ferit [Ahmet Ferit Tek] ve daha bazı gençler vardı. [Hasan Ali (Yücel) Atatürk'ün Milli Eğitim Bakanlığını yapmadı. İkinci Bayar kabinesinde ilk kez Milli Eğitim Bakanlığına getirilişinin tarihi 28 Aralık 1938'dir. U.K.]
>
> Ben o vakit Cağaloğlu'nda Abdullah Cevdet'in evinin birinci katında oturuyordum. Üstümüzde ev sahibi olarak kendisi oturuyordu. İkimizin de iki üç yaşlarında küçük kuzlarımız vardı. Hakkında pek fena sözler işitmiş olmama bakmayarak Abdullah Cevdet'e karşı saygı besliyordum. Ne de olsa belirli bir şeye inanan ve inandığı şey için savaşan bir adamdı. Abdullah Cevdet Ateist idi. Halk arasında dinin nüfuzunu kırmak gerektiğine inanıyordu... Aynı binada bulunduğumuz için aramızda iyi komşuluk ilişkileri vardı.
>
> Biz arkadaşlarla salonda toplu bir halde yeni kurulacak örgüt biçimini kararlaştırmak üzere hararetli bir tartışmaya dalmıştık. Birden kapı açıldı. Abdullah Cevdet'in küçük kızı babasının elinden kurtularak salona daldı. Babası da onun arkasından içeri girdi ve bizi toplantı halinde buldu.
>
> Yirmi dört saat sonra hepimiz İngiliz polisi tarafından tutulup Bekirağa Bölüğü'ne tıkıldık. Belli ki, Mütareke'de İngiltere'nin ajanlığını kabul etmek alçaklığına düşen ve İngilizler tarafından himaye edilen Abdullah Cevdet, efendilerine yaranmak için bu toplantıyı haber vermişti...

Bu ağır suçlamanın ardında Abdullah Cevdet'in Damat Ferid'in sadareti sırasında bir süre Sıhhiye Umum Müdürlüğü'ne tayin edilmiş olması ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin ilk nizamname taslağını hazırlaması; kurucuları arasında yer alması, beyannamesini imzalamış olması, İngilizlerle sıkı işbirliği içinde olan Kürt Teali Cemiyeti'ndeki rolü ve İngiliz işgal makamlarıyla olan iyi ilişkileri yatıyor olmalıdır.

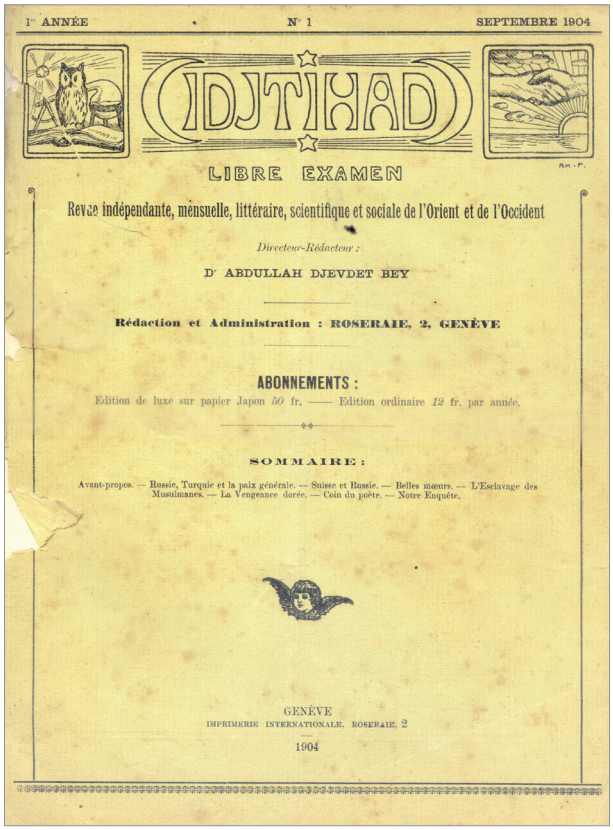
1re ANNÉE • N° 1 SEPTEMBRE 1904

IDJTIHAD

LIBRE EXAMEN

Revue indépendante, mensuelle, littéraire, scientifique et sociale de l'Orient et de l'Occident

Directeur-Rédacteur :

Dr ABDULLAH DJEVDET BEY

Rédaction et Administration : ROSERAIE, 2, GENÈVE

ABONNEMENTS :

Edition de luxe sur papier Japon *50* fr. —— Edition ordinaire *12* fr. par année.

SOMMAIRE :

Avant-propos. — Russie, Turquie et la paix générale. — Suisse et Russie. — Belles mœurs. — L'Esclavage des Musulmanes. — La Vengeance dorée. — Coin du poète. — Notre Enquête.

GENÈVE
IMPRIMERIE INTERNATIONALE, ROSERAIE, 2
1904

Abdullah Cevdet'in Cenevre'de Fransızca yayınladığı *İctihad*.

Abdullah Cevdet, dine karşı olan görüşleri, "Avrupa'dan damızlık adam" getirtilmesi gerektiği yolundaki aşırılıkları ve de Mütareke yıllarındaki tutum ve davranışları nedeniyle, o denli etkilemiş olduğu Cumhuriyet kadroları içinde yer alamadı. Laiklik, kadın hakları, harf devrimi vb. görüşleri iktidarda olduğu halde kendisi kenarda kalmak durumunda kaldı; ama yeni yönetimce cezalandırılmadı da ve öl-

düğü tarih olan 29 Kasım 1932'ye kadar *İctihad*'ı yayınlamayı sürdürdü.

Hilmi Ziya Ülken şöyle bir değerlendirmede bulunuyor:

> Umumi kanaate aykırı düşünceden hoşlanırdı. Orijinal olma merakı ile paradoksa kadar gitmesi bazı fikirlerini aşırı bir şekilde ifade ederken düştüğü çelişmeler, şiddetli tepkilere sebep olmuştur.

Abdullah Cevdet'in telif eserlerinin sayısı 42'dir. Bunlar arasında *İstanbul'da Köpekler*'den (1909), *Düşünen Musiki*'ye (1932), *Mükemmel ve Resimli Adab-ı Muaşeret Rehberi*'nden (1927), *İki Emel*'e (1898), *Tuluat*'tan (1890), *Fünun ve Felsefe*'ye (1897) çok değişik konulara ve başlıklara rastlanabilir. Tercüme ve denemelerinin sayısı ise 30 kadardır. Bunlar arasında tam altı adet, Gustave Le Bon'un eseri yer alır. Le Bon'u Türkiye'de belki kendi ülkesinden daha çok meşhur eden adam tek başına Abdullah Cevdet'tir dense mübalağa olmaz. Ancak Abdullah Cevdet'in okuyucu üzerindeki asıl etkisini, bilim, felsefe, edebiyat, şiir ve tiyatro alanlarından yaptığı çevirilerle sağlamış olduğu ileri sürülebilir. Bunlar arasında, Le Bon çevirilerinin yanısıra, altı adet William Shakespeare, Ludwig Buchner (1893), Schiller (1896), Lord Byron (1904), Ömer Hayyam (1914), Mevlana Celaleddin-i Rumî (1921), Voltaire (1924) çevirisi yer alır. 28 yıl boyunca haftada ya da on beş günde bir yayınlanan ve neredeyse 6000 sayfa tutan *İctihad*'da, dönemin önde gelen *literati*'si ile birlikte yürütülen kültürel ideolojik bombardımanın etkisi her halde küçümsenemez. Fransız ansiklopedistlerinin yaptığı işin Türkiye koşullarındaki bir benzerini Abdullah Cevdet ve arkadaşları yapmıştır dense, acaba çok mu fazla abartılmış olur?

Abdullah Cevdet 29 Kasım 1932'de hayata gözlerini yumdu.

KAYNAKÇA

"Abdullah Cevdet (Doktor)", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, Reşad Ekrem Koçu (yay. haz.), İstanbul, 1958.

"Abdullah Cevdet", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977.

"Abdullah Cevdet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1988.

Abdullah Uçman, "Abdullah Cevdet", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. I, YKY, İstanbul, 1999.

Alpay Kabacalı, *Çeşitli Yönleriyle Şair Eşref*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, 1988.

Hilmi Ziya Ülken, "Abdullah Cevdet (1869-1932)", *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.

Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.

Rıza Tevfik, "Abdullah Cevdet Bey", *Nevsal-i Milli*, İstanbul, 1330.

Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981.

Uygur Kocabaşoğlu, *"Hürriyet"i Beklerken: İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Yunus Emre Tansü, "Batıcı Düşüncenin Etkili Bir Sözcüsü olarak *İctihad* Dergisi", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

Yusuf Ziya Ortaç, *Portreler*, 2. baskı, Akbaba Yayınevi, İstanbul, 1963.

Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

Abdülgani Ahmet Doyran
(1886-1936)

Milli Mücadele'nin önemli gazetelerinden biri olan *Öğüd*'ün sahibi, matbaacı Abdülgani Ahmet (Doyran), gerek matbaası ve gazetesiyle Milli Mücadele'ye yaptığı hizmetler, gerekse Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığı nedeniyle Milli Mücadele Anadolu'sunda direnişten yana aktif bir duruş sergileyen öncü aydınlardan birisidir.

Abdülgani Ahmet (Doyran) Bey 1886 yılında Selânik'in Doyran kasabasında doğdu. Rüştiye öğrenimini tamamladıktan sonra Vilâyet Matbaası'nda mürettip olarak çalışmaya başladı. 1912 yılında İstanbul'a gelerek Cağaloğlu'nda küçük bir matbaa açtı. Bir rivayete göre, hemşerisi Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesiyle Anadolu'ya geçti. Önce Adana'ya daha sonra Konya'ya göç etmiş;1918 yılında Afyonkarahisar'da matbaa kurarak *Nasihat* adıyla bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Daha sonra Mehmet Şükrü (Koç) Bey ile birlikte Afyonkarahisar'da *Öğüd* gazetesini yayınlamaya başlamıştır. *Öğüd* Afyonkarahisar'da haftalık olarak 96 sayı yayınlanmıştır. Bu arada, Mehmet Şükrü (Koç) Bey ve kardeşiyle birlikte bir şirket kurarak gazete çıkarmak için anlaşan Abdülgani Ahmet Bey, daha sonra şirket ortaklığından ayrılmış ve matbaasıyla birlikte Konya'ya taşınmıştır. Bu arada *İkaz* gazetesi Afyonkarahisar'da 18 Temmuz 1919 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

Öğüd gazetesi ise 97. sayısından ve 1 Temmuz 1919 tarihinden itibaren günlük olarak Konya'da Abdülgani Ahmet (Doyran) Bey tarafından yayınlanmaya başlandı. Kesin bir dille Milli Mücadele'yi destekleyen ve İngilizlere ateş püsküren *Öğüd,* Konya'daki İtalyan Müfreze Komutanlığı tarafından –önceden haber verilmek suretiyle– basılmış ve 1920 yılı başında yayınını durdurmuştur.

Abdülgani Ahmet (Doyran) Bey, kısa sürelerle *Nasihat* ve *Halka Öğüd* adları altında gazetesini yayınlamaya çalışmıştır. Daha sonra, 27 Şubat 1920 tarihinden itibaren yeniden yayınlanmaya başlayan *Öğüd,* yeni matbaa ve

makinelere kavuşmuş ve 1921 yılı Temmuz'unda, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla, muhtemelen yeni matbaa ve araç gereçler BMM adına satın alınarak *Öğüd* gazetesi hem Ankara'da hem de Konya'da aynı anda yayınlanan bir gazete kimliği kazanmıştır.

Abdülgani Ahmet (Doyran) Bey gazetenin yayın ve yazı işlerini gençlere ve subaylara devrederek yayın politikasına karışmamış; Hükümet tarafından korunup kollanmış; Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan Ankara'ya geldikten sonra gazete ile yakından ilgilenmiş; gerek Konya, gerekse Ankara'daki gazeteye direktifler vermiş, yayınlanmak üzere haberler göndermiştir. Ancak daha sonra bu iyi ilişkilerin bozulduğu anlaşılmaktadır.

Abdülgani Ahmet (Doyran) Bey, bilmediğimiz nedenlerle gazetesini 1923 yılı başında tatil etmiştir. Bunda, *Öğüd* gazetesinin zaman zaman İslâmi-Bolşevik bir retoriği canlı tutmasının; yeni devletin yönetim şekli konusunda görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasının vs. rolü olduğu düşünülebilir.

Ankara'da matbaa ve ticaret işleriyle uğraşarak hayatını kazanmayı sürdüren Abdülgani Ahmet Doyran 20 Mart 1936 tarihinde yine bu şehirde hayata gözlerini yummuştur.

Kaynakça

Ali Işık, "Mart Ayında Kaybettiğimiz Konyalı Değerler-2-: 20 Mart, Abdülgani Ahmet Doyran", *Akademik Sayfalar*, C. 16, Sayı 9, 23 Mart 2016.

Caner Arabacı, Bünyamin Ayhan, Adem Demirsoy, Hakan Aydın, *Konya Basın Tarihi*, 2. baskı, Palet Yayınları, Konya, 2009.

Mehmet Önder, *Milli Mücadelenin Yanında ve Safında Öğüd Gazetesi (Bilgiler-Belgeler)*, Güven Matbaası, Ankara, 1986.

Süha Ünsal, *İkazcı Mehmet Şükrü, Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.

ABDULLAH ZÜHTÜ
(1869-1925)

Meslek hayatının önemlice bir bölümünü İstibdat ve İkinci Meşrutiyet döneminde geçirmiş olan, "Baba Zühtü" lakabıyla bilinen Abdullah Zühtü, Mütareke ve Milli Mücadele döneminde de bir süre gazetecilik yaptı. Mahmut Sadık Bey'le birlikte Meşrutiyet'in ilanından sonra kurdukları *Yeni Gazete,* Babıali Baskını'ndan sonra yayınlanamasa da, incelediğimiz dönemde de bir süre varlığını sürdürdü. Abdullah Zühtü, 30 Kasım 1918'de yeniden yayınlamaya başladığı gazetesinin 25 Ağustos 1919'daki kapanışına kadar sahib-i imtiyazı, başyazarı ve yazarıydı.

Ticaret ve Nafia Nezareti Başkâtiplerinden Osman Tevfik Efendi'nin oğlu olarak İstanbul'da doğan Abdullah Zühtü Galatasaray Sultanisi'nden mezun oldu. Okuldayken yazı yazmaya başlayan Abdullah Zühtü, mezun olduktan sonra *Saadet* gazetesinde profesyonel gazetecilik hayatına başladı. İkinci Meşrutiyet sonrasında kendi gazetesini kurana kadar, *Tarik, Sabah, İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat* gibi devrin belli başlı gazetelerinde çalıştı. Server İskit'e göre, bir süre de Tetkik-i Müellefat Komisyonu (kitap sansürüyle uğraşan kurul) üyeliği yaptı.

Kendisiyle bu dönemde *Sabah* gazetesinde tanıştığını anlatan Hüseyin Cahit (Yalçın), Abdullah Zühtü'nün "sıkı fıkı tavrı, açık ve temiz duygusunu veren yüreği ile hemen insana cana yakınlık aşılayan" bir kişi olduğunu ve matbaada daha çok "Baba Zühtü" diye tanındığını belirtmektedir.

Bir süre *Yeni Gazete*'de çalışmış olan Ahmed Emin (Yalman) da, anılarında Abdullah Zühtü'ye ilişkin şunları yazıyor:

> Abdüllah Zühtü çok tatlı bir patrondu, güler yüzlü bir adamdı. Bize daima arkadaşça muamele eder, sık sık evine çağırır, kendimize güven duymamızı, yazılarımızı istiklâl içinde yazabilmemiz için elinden geleni yapardı.

Ancak, Ahmet Emin, kendisini, Mahmut Sadık'ı, Hakkı Behiç'i, Nazım Poroy'u ve Acem

YENI GAZETTA
JOURNAL QUOTIDIEN OTTOMAN
Directeur-Rédacteur en chef
ABDOULLAH ZUHDI
Prix de l'abonnement
Un an : 140 piastres — Six mois : 75 piastres
Le Numéro : 10 Paras

یکی غزته

الفات

Abdullah Zühtü'nün yayınladığı *Yeni Gazete*'nin 9 Mart 1525 (22 Mart 1909) tarihli nüshası.

Hüseyin'i tenzih ettikten sonra, Abdullah Zühtü ve Saffeti Ziya'nın İstanbul'daki İngiliz ve Alman diplomat ve gazetecilerle temaslarından hareketle, gazetenin hem İngilizlerden, hem de Almanlardan para aldığını ileri sürmekten de geri kalmıyordu.

Gazeteciliğinin yanısıra çevirmenlik yapan, hikâye ve roman da yazan Abdullah Zühtü'nün bir başka özelliği antikacılığıydı. Ömrünün son yıllarını antikacılıktan kazandığı para ile geçirmiştir. Ekzantrik bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılan Abdullah Zühtü, Mihran Efendi'ye karşı, *İkdam* gazetesinin çalışanlarıyla da anlaşarak bir tür "grev" başlatmış ve kısa bir süre çalışanların kendi gazetelerini çıkarmalarına önayak olmuştu. Hüseyin Cahit'in ifadesine göre, II. Abdülhamid'e jurnaller de yazmıştı.

Yeni Gazete 2 Eylül 1908 tarihinde yayına başladı. Muhmut Sadık, Hakkı Behiç (Bayiç), ilk sayılarında başyazıları yazan Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Ubeydullah Efendi, Ali Suat, Saffeti Ziya, Şair Eşref, Nazım Poroy ve Fatma Aliye Hanım'ın da içinde yer aldığı zengin bir yazı kadrosuna sahipti. O sıralar çiçeği burnunda bir gazeteci olan Ahmed Emin (Yalman) de bu gazetede çalışmaya başlamış ve kendi ifadesine göre, *Sabah* gazetesinden ayda iki lira aylık alırken –eski gazetesinin de aynı parayı ödemeyi önermesine rağmen– *Yeni Gazete*'nin önerdiği 10 lirayı reddedememiş ve henüz 20 yaşında olduğu halde başyazılar da yazmıştı.

Abdülhak Şinasi Hisar ise, Abdullah Zühtü'yü farklı hatırlıyor:

> Mahmut Sadık, Abdullah Zühtü'nün eski bir dostuydu. O da gazetenin vaadini tutmamak usulünden müştekiydi.
>
> Görülüyor ki, o eski zamanlarda *Yeni Gazete*'nin bize irae ettiği numune bizde klasik olacak bir gazete tipi idi. Model olarak hayli etraflı bir fikir veriyordu. Abdullah Zühtü daha yeni açılan gözlerimize vakit kaybettirmeden matbuatın iç yüzü hakkında bir ders vermiş oluyordu.

Yeni Gazete, İngiliz yanlısı, daha doğrusu Kıbrıslı Kâmil Paşa yanlısı olarak biliniyor ve hatta Paşa'nın oğlu Amiral Said Paşa'dan para yardımı aldığı rivayet olunuyordu. Prens Sabahattin'in Ahrar Fırkası'na da yakın duruyordu. 20 Mayıs 1919'da kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin ilk kurucu ve yöneticileri arasında Abdullah Zühtü'nün de yer aldığını belirtelim.

Bu arada, Abdullah Zühtü'nün 1908'de kurulan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin kurucuları arasında yer aldığını, bir süre reisliğini yaptığını ve bu sıfatla, Osmanlılardan yana tutumu nedeniyle İngiliz Hariciye Nazırı Sir Edward Grey cenaplarına 11 Ekim 1908 tarihinde Cemiyet adına bir teşekkür telgrafı bile çektiğini hatırlatalım.

Abdullah Zühtü, incelediğimiz dönemde, kapanana kadar *Yeni Gazete*'yi çıkardı, *Sabah* ve *Peyam-ı Sabah*'ta yazılar yazdı; İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı; Damat Ferit'in dördüncü hükümeti sırasında kısa bir süre (20 Nisan 20 Temmuz 1920) Matbuat Umum Müdürlüğü yaptı. Mutbuat

Umum Müdürlüğü'nden istifasını Reşad Ekrem Koçu, Konsolitci Asaf'ın ağzından şöyle aktarıyor:

> Zühtü, korkaktı, vesveseliydi; bir gün başta kâhyaları olduğu halde İstanbul hamalları kalabalık bir kafile halinde Dahiliye Nezareti'ne gelerek bazı isteklerde bulundular. Koridorlara müthiş bir gürültü ile doldular. Ben Zühtü'nün yanında idim. Ne oluyoruz Asaf diye yerinden fırladı, yüzü sapsarı olmuştu; kapıya kadar gitti fakat açıp da dışarıya bakamadı: 'İttihadçılar mı bastı? Alimallah bizi kıtır kıtır keserler!' dedi; zavallı Balkan Harbi'ndeki Babıali Baskınını hatırlamıştı. Vak'a anlaşıldı, fakat Abullah Zühtü'yü teskin etmek mümkün olmadı, hemen o gün istifa etti, evine kapandı ve tam üç ay dışarı çıkmadı.

Refik Halid Karay da Abdullah Zühtü'nün son görevi hakkında şu notu düşüyor:

> Refet Paşa artık İstanbul'da idi, Babıali hükümeti de hâlâ yerinde duruyordu... Mihran Efendi, matbaanın camları indikten sonra Ali Kemal Bey'e yol vermiş, Abdullah Zühtü Bey'i *Sabah*'a başmuharrir tayin ederek gazetesini güya millileştirmişti.

Abdullah Zühtü'nün basılmış eserlerinin sayısı bir hayli kabarıktır. Bu eserlerin edebî kalitelerinden ziyade İstanbul'un gündelik (ve kuşkusuz gece) hayatına yaptıkları tanıklık önemlidir. Bunlardan bazıları şunlardır: *Güller ve Dikenler* (1896); *Rehgüzar-ı Matbuatta* (1896); *Şanlı Asker* (1897); *Yandım Aman Kantosu* (1897); *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi* (1897), *Hırçın Kız* (1908). Yaptığı çevirilerin sayısı da bir hayli fazladır.

Abdullah Zühtü'nün doğum ve ölüm tarihleri arasında kaynaklarda farklılıklar vardır. Doğum tarihi için genellikle 1869 tarihi verilirken (Abdülhak Şinasi Hisar doğum tarihi olarak 29 Mayıs 1869'u veriyor), Orhan Koloğlu 1860 tarihini vermektedir. Aynı şekilde ölüm tarihi olarak Server İskit 29 Mayıs 1925, Reşad Ekrem Koçu 20 Mayıs 1925, İbrahim Alaettin Gövsa 1928, Koloğlu 20 Mayıs 1928 tarihlerini vermektedir! Biz 1925'i aldık.

KAYNAKÇA

"Abdullah Zühdü", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. I, YKY Yayını, İstanbul, 2001.

"Abdullah Zühdü", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977.

Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Edipleri*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2005.

Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. I, Erol Şadi Erinç (yay. haz.), Pera Turizm ve Ticaret A. Ş., İstanbul, 1977.

Cengiz Dönmez, *Milli Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet, İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999.

Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975.

İbrahim Alaettin Gövsa, "Abdullah Zühtü", *Türk Meşhurları*, İstanbul, 1946.

Orhan Koloğlu, "Abdullah Zühdü", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. I, YKY, İstanbul, 1999.

Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 2009.

Reşad Ekrem Koçu, "Abdullah Zühdü", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1958.

Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1943.

Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi* C. II, İstanbul Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Uygur Kocabaşoğlu, Abdullah Zühdü (Baba Zühdü), *"Hürriyet"i Beklerken, İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2010.